

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 13

Broj 11

Novembar 2020.

Rita Levi Montalčini

Tvoja budućnost

Prevela sa italijanskog Maja Živković
Gradac, 2020.

Ab initio

Već odavno su čak i najmlađi upućeni u to da pripadaju životinjskoj vrsti koja se gordo prozvala vrstom *homo sapiens-sapiens*.

U prve tri godine života okusio si zadovoljstvo burnog razvoja životnih funkcija, ali si u isto vreme prošao kroz prva teška iskustva fizičke patnje. Reagovao si na jedno i na drugo ispoljavajući radost, bol i strah ne razlikujući se u tome od štenaca i mačića, koji su ti tako slični na emotivnom planu. U istom tom periodu ranog detinjstva, za razliku od tvojih četvoronožnih drugara, nejasno si naslutio, sa zbunjenošću, postojanje jednog tajanstvenog i beskrajnog sveta u koji nisi ušao neposredno, svojim čulima: vidom, sluhom, mirisom, ukusom i dodirrom. Otkrio ti se u polutami katoličkih crkvi ispunjenih zlatnim odsjajima i prožetih mirisom tamjana, u manje ukrašenim protestantskim crkvama, u svečanoj i strogoj tišini sinagoga i drugih hramova u zavisnosti od vere koju ispovedaju tvoji roditelji.

Taj prvi nagoveštaj mitskog postojanja jednog sveta, nevidljivog i nepristupačnog tvojim čulima, označio je nepremostivi jaz između tebe i tih tvojih drugara, neposvećenih u te tajne, nevinih i srećnih.

U dečjim vrtićima i u klupama osnovnih škola¹ usvojio si prva pravila zajedničkog života u dru-

štvu i za nekoliko meseci prešao puteve za koje je tvojim dalekim precima trebalo desetina hiljada godina da ih prevale, od trenutka u kome su ti davni prethodnici otkrili ona neverovatna sredstva komunikacije pomoću simbola koji čine pisani i govorni jezik. To otkriće je dalo njima i svim njihovim potomcima sve do tebe vlast nad zemaljskom kuglom i potpunu prevlast nad svim drugim živim stvorenjima.

S nevelikim, ali dragocenim tovarom pojmova usvojenih još pre polaska u srednju školu, pripremaš se da produbiš ta znanja i da spoznaš sposobnost da se sa problemima koji će se javljati u životu koji se otvara pred tobom suočiš i da ih rešiš. Dužnost koja pripada nama odraslima bila bi da ti pomognemo tako što ćemo ti staviti na raspolaganje naše iskustvo, sećajući se trauma koje smo pretrpeli u tvom uzrastu. Traume od kojih nas deli vreme, ali koje su žive u sećanju.

Iskustvo nije dobro namenjeno izvozu i pripada samo onome ko ga je lično doživeo.

Na koji način, dakle, mi odrasli možemo priteći u pomoć adolescentima koji se danas pripremaju da zauzmu svoje mesto, ne više kao posmatrači već kao kao glumci na svetskoj sceni? Ako već nije moguće da od njih načinimo učesnike u našim iskustvima, da li je moguće da mi, u odnosu prema njima, ne pravimo greške koje se iz generacije u generaciju ponavljaju? Jedna od najčešćih grešaka u prošlosti bila je (i još uvek opstaje u nekim društvenim slojevima) zloupotreba načela autoriteta, koje u mikrokosmosu porodice reflektuje sistem koji oduvek važi u ljudskim društvima, od onog plemenskog do nacionalnog, pa čak i, u skorije vreme, do konfederacija država. Ti sistemi,

¹ Za razliku od našeg obrazovnog sistema, koji propisuje da se obavezno osmogodišnje školovanje odvija u okviru osnovne škole, u vreme kada je Rita Levi Montalčini pisala *Tvoju budućnost* (1993), obavezno školovanje u Italiji obuhvatalo je osnovnu školu u trajanju od pet godina i

trogodišnju nižu srednju školu. Kasnijim reformama obrazovnog sistema, obavezno školovanje u Italiji produženo je na deset godina. (*Sve fusnote potiču od prevoditeljke.*)

preneseni i ostvareni u oblasti obrazovanja, polovinom XX stoleća pretrpeli su radikalne promene u državama višeg stepena kulturnog razvitka koje istovremeno poseduju nadmoćnu kontrolu nad materijalnim dobrima i blagostanjem.

Umesto strogosti viktorijanskog tipa, koja je prevladavala tokom XIX stoleća i u prvim decenijama XX stoleća, nastupila je maksimalna tolerancija i popustljivost prema mladima. Oba pomenuta metoda, iako dijametralno suprotna, polaze od pretpostavke da sposobnosti razumevanja i htenja nisu još uvek razvijene u detinjstvu i da su manjkave tokom prepubertetskog doba i u adolescenciji.

Novi obrazovni sistemi koji su danas na delu u SAD, u većem delu evropskih država i na ostalim kontinentima, ipak nisu doneli željene rezultate. Mladi, koji zaista uživaju slobodu i privilegije uskraćene njihovim precima i roditeljima, ne deluju ni srećnije ni spremnije da se uhvate u koštac sa životom nego što su to bile ranije generacije. Koji su razlozi tog neuspeha?

Posledica su činjenice da se ni jedan ni drugi pomenuti didaktički metod ne zasniva na poznavanju onog izvanrednog mehanizma kakav je mozak *Homo sapiensa*. On se razlikuje od mozga svih ostalih životinjskih vrsta po svojim strahovitim sposobnostima učenja. Čovek je znao da iskoristi tu moć da bi proširio svoja znanja i tako zadobio neprikosnovenu vlast nad svim živim organizmima. Koliko god da su te sposobnosti već bile poznate našim dalekim precima i koliko god se oni njima ponosili, tek su u skorije vreme učenje i pamćenje, glavni uslovi u osnovi svih kognitivnih procesa, postali predmet neposrednog istraživanja. Među saznanjima koja su proistekla iz predmetnih studija naročito je značajna uloga koja se danas pripisuje neuroplastičnosti, svojstvu zajedničkom svim nervnim kolima, a naročito razvijenom u cerebralnim kolima zaduženim za učenje, kognitivne funkcije i pamćenje.

Oba sistema, kako autoritarni tako i onaj popustljivi, prenebregavaju ta suštinska svojstva nervnog sistema koja su dovela do izuzetnog kvalitativnog i kvantitativnog razvoja kortikalnih kola, najskorije formiranih u mozgu *Homo sapiensa*. Autoritarni sistem, koji se nadahnjuje načelom nagrađivanja „dobrog“ i kažnjavanja „lošeg“, podstiče ozlojeđenost kod mladog čoveka ne poboljšavajući njegovu sposobnost učenja. Liberalni sistem pak, nadahnut popustljivošću, ne vodi računa o tome da isuviše lak pristup zadovoljenju želja

stvara osećaj zasićenosti i vodi u potragu za zadovoljenjem drugih neuslišivih prohteva. Činjenica da adolescenti iz povlašćenih slojeva posežu za drogom to potvrđuje.

Konačno, obama obrazovnim sistemima zajedničko je to što ne uzimaju dovoljno u obzir suštinsku ulogu motivacije u sposobnosti učenja.

Koja se alternativa dvama sistemima, autoritarnom ili arhaičnom i liberalnom ili modernom, može predložiti? Neki treći sistem koji nije oblikovan ni po jednom načelu, već u najvećoj meri vodi računa o važnosti faktora „motivacije“ i koji koristi svojstvo kortikalnih nervnih kola da poboljšavaju sopstveni učinak zahvaljujući plastičnosti, naročito ispoljenoj tokom početnih perioda aktivacije. Taj kriterijum važi kako za kola zadužena za najviše intelektualne funkcije, tako i za ona od kojih zavise druge aktivnosti, ne kognitivne već motoričke prirode, kao što su izuzetne ekvilibrističke sposobnosti koje pokazuju akrobate.

Visoke intelektualne manifestacije, isto kao i one gimnastičke, otkrivaju se veoma rano u prepubertetskom uzrastu. One potiču od dobre predispozicije kao genetske osnove, ali su neizmerno pojačane vežbom koja se služi neuroplastičnošću.

Međutim, predmet ovih poglavlja nije samo da se procene zasluge (ili greške) obrazovnih sistema kojima si izložen, već i da sa tobom razmotrimo neke od mnogih problema, od najlakših do najtežih, koji su konstanta svakog puta.

Da bismo to pojednostavili, ove probleme možemo definisati kao unutrašnje i spoljašnje. Među unutrašnjim problemima važnu ulogu ima činilac o kome se obično ne vodi računa. On se sastoji u tome da mladi nedovoljno poznaju svoje prirodne sklonosti i sposobnosti i da otuda sledi zbunjenost u izboru puta koji treba preći, a koji bi bio najprikladniji za svakog od njih. Ako je neodlučnost uzrok uznemirenosti, istovremeno je i pokazatelj jedne privilegije koje je svestan mali broj ljudi, a to je pravo na izbor. Spoljašnje teškoće potiču od društvenog kompleksa čiji si deo igrom sudbine. Te teškoće se pogoršavaju u kriznim periodima koji povremeno potresaju život zajednicâ, a ublažavaju se u periodima – nažalost ređim – mira i blagostanja. Najuobičajenije manifestacije krize jesu ratovi, revolucije, pokolji i genocidi.

Ako, razume se, nije u moći pojedinaca, a još manje adolescenata, da spreče izbijanje tih pokolja, odrasli ipak mogu da pouče mlade o uzrocima koji izazivaju eksploziju takvih epizoda. Objektivna i nepristrasna analiza činjenica najbolji je

protivotrov za mržnju koju uliva propaganda, oduvek u službi dežurnog diktatora.

Tvoja će budućnost biti utoliko bolja ukoliko bolje budeš znao da iskoristiš izuzetne kognitivne sposobnosti svog mozga i ukoliko budeš u stanju da zadržiš spokoj i primenjuješ kritičku moć kada zagospodare pojave kolektivne histerije i ludila.

Sonja Stojanović

Rita Levi Montalčini

Život Rite Levi Montalčini mogao bi slobodno da se svede na samo jednu rečenicu: Neprestana borba duga jedan vek.

Rođena je 22. aprila 1909. godine u Torinu od roditelja italijanskih Jevreja sefardskog porekla. Odrasla je u jednom veoma kultivisanoam okruženju, s majkom slikarkom i ocem uglednim inženjerom, čovekom koji je bio izrazito patrijarharnih načela, koji čvrsto, skoro rigidno vodi i upravlja svojom porodicom. Očevi nepokolebljivi stavovi o odnosima roditelja i dece, o žensko-muškim ulogama društveno prihvatljivim u životu, obeležavaju godine odrastanja mlade Rite Levi Montalčini. Ali ona, najmlađe dete u porodici, svojoj sudbini nepokolebljivo hrli u susret. Odupire se ocu koji njenu nameru da studira medicinu ne odobrava i kao mantru, da bi istrajala, u sebi izdana u dan ponavlja: "Moram. Moram da pomažem siromašnima i paćenicima." Ne preza ni da se usled teškoća uputi u razne poslove kako bi sebi omogućila potrebna sredstva za studije medicine.

I upravo toj svojoj upornosti, tom odvažnom i nepokolebljivom karakteru, duguje svoj susret sa izvanrednom ličnošću, profesorom Đuzepeom Levijem (ocem spisateljice Natalije Ginzburg), slavnim naučnikom histologom, zaslužnim za Nobelovu nagradu koju su dobili njegova tri studenta – Renato Dulbeko, Salvador Luria i Rite Levi Montalčini. Na samom početku Ritinih studija odvrća je od osnovne medicine i usmerava je na istraživački rad i histologiju. Ispostaviće se da će upravo ova preporuka iskusnog profesora doprineti opredeljenju svoje studentkinje kojim putem da krene i definitivno se posveti.

Diplomirala je 1936. godine sa *Summa cunn laude* na univerzitetu koji pohađa samo sedam žena naspram 300 muškaraca, a nakon toga specijalizira neourologiju i psihijatriju. Musolini

1938. godine proklamuje Manifest za zaštitu rase (Manifesto per la difesa della razza), rasistički zakon koji uvodi potpunu zabranu akademske i profesionalne karijere jevrejskoj populaciji. O tom periodu ona će kasnije posvedočiti: "Pitala sam se kako dalje da nastavim sa istraživanjima? Želela sam da odem u Ameriku, ali nisam mogla da se odvojim od porodice, pa sam otišla u Brisel kod sestre, a zatim u Dansku. Četrdesetih godina, zbog invazije nacističke Nemačke na Belgiju vratila sam se u Torino, i izbegla Holocaust. Ne mogavši da redovno nastavim studije na univerzitetu, svoju laboratoriju sam improvizovala u spavaćoj sobi. Kasnije, kada smo ponovo prinudno raseljeni u jedno selo, pa zatim u Firencu, moja istraživanja su se odvijala u kuhinji. Do mnogih otkrića sam upravo tu došla."

I tu, u spartanskim uslovima, Rita ponovo improvizuje svoj prostor za rad. Ovaj put u skromnoj kuhinji, o čemu kasnije sa izvesnom dozom humora govori u svojim sećanjima. Njenom nepokolebljivom i borbenom duhu ni najstrašnije životne okolnosti nisu smetnja da izjavi da joj upravo prepreke i poteškoće daju najveće ohrabrenje. Tako ponovo, doduše ne bez ogorčenja za nedela koja su nacisti naneli Jevrejima, skoro šaljivo kaže: "Bez rasističkih zakona kojim je država utvrdila da moja porodica i ja pripadamo inferiornoj rasi, ne bih bila prinuđena da radim zatvorena u spavaćoj sobi gde sam sebi postavila malenu laboratoriju, u Torinu kao i u Firenci. Istraživanja koja su me 1986. odvela u Stokholm." Da, jer za nju nema dileme – ono što je važno jeste čovek, ne zato što je katolik ili Jevrejin, već jednostavno zato što je ljudsko biće. "Ubeđena sam da ne postoje rase, već samo rasisti."

Avgusta meseca 1944. Firenca je oslobođena. Rita ne okleva, svoje lekarsko znanje stavlja na raspolaganje saveznicima. Pristupa organizaciji koja brine o izbeglicama i stradalicima rata. I tada, predana kao i uvek, shvata da njen pravi put, njen dalji doprinos čovečanstvu nije taj plemeniti lekarski poziv, već nešto drugo, nešto još veće, još značajnije što čovečanstvu, svim živim bićima može da pruži trajniji doprinos.

Shvata, vođena ličnim iskustvom u sabirnim centima, gde je kao lekar volontirala, da za lekarski poziv na žalost nije stvorena. "Nedostajala mi je distanca koja omogućava lekaru da se suoči sa patnjama bolesnika."

Njen put od tog momenta je zacrtan. Profesor Đuzepe Levi je bio u pravu – umesto medicini i

zvanja lekara, posvetiće se naučnom istraživanju i histologiji. Biće to put kojim će nadalje ići. Na tom putu dostićiće ostvarenje svih svojih najdubljih snova i ambicija.

Nakon rata, 1946. godine, na poziv embriologa profesora Viktora Hamburgera iz Sjedinjenih Američkih Država, odlazi na Vašington univerzitet u Sent Luisu, gde boravi skoro trideset godina. Njen uspešan istraživački rad omogućava joj blistavu akademsku karijeru. U tom periodu otkriva i identifikuje protein koji ima sposobnost da stimuliše rast nervnih vlakana, poznat kao NGF (nerve growth factor – faktor rasta nervnih ćelija). Za ovo izuzetno otkriće godine 1986. dobija Nobelovu nagradu za medicinu. Nagradu deli sa kolegom i asistentom Stenlijem Koenom. U obrazloženju nagrade se kaže: “Otkriće NGF je fascinantan primer kako iz prividnog haosa oštro oko istraživača može da izvuče validne hipoteze. Prethodno neurobiolozi nisu znali koji su procesi uključeni u pravilnu inervaciju organa i tkiva organizma.”

Tih godina koje provodi u Americi, Rita Montalcini ne propušta da primeti kako i u tim takozvanim “naprednim” zemljama, prisustvo žena od karijere u tradicionalno muškim naučnim krugovima zbunjuje. I priseća se: “Prvi put kad sam otišla u Ameriku, pitali su me ko mi je muž. Bili su nenaviknuti da žena svoj život posvećen naučnom radu vodi sama. I’m my own husband – Ja sam muž samoj sebi – odgovorila sam. Nisu razumeli. Mislili su da ne znam engleski.”

Neumorna, i vođena visokom svešću o ličnoj društvenoj odgovornosti i dužnosti, po povratku u Italiju 1962, pa definitivno 1969. godine, a naročito nakon Nobelove nagrade 1986. godine, ona je odlučna da svom naučnom radu i postignućima omogući da budu uključena i zažive i u drugim sferama društvenog života. Staje na čelo Instituta za mikrobiologiju u Rimu, gde najveći deo svog vremena posvećuje istraživanjima na odeljenju neurologije. Sa velikom predanošću radi na osnivanju centra koji bi se isključivo bavio temeljnim istraživanjima mozga u cilju pronalaženja novih terapijskih strategija za neurodegenerativne bolesti kao što su alchajmerova, parkinsonova, degenerativna očna obolenja, i ostali teški poremećaji nervnog sistema. U tom poduhvatu uspeva 2002. godine formiranjem EBRI (European Brain Research Institute), istraživačkog centra na međunarodnom nivou, u čijem naučnom odboru je bilo pet dobitnika Nobelove nagrade. U tom centru

šansu da istražuju i bave se naukom su pre svega imali mladi ljudi, naročito mlade žene.

Rita Levi Montalcini dobila je najprestižnija odlikovanja i počasna članstva u institucijama od najvišeg nacionalnog ugleda i značaja: Accademia Nazionale dei Lincei, Accademia Pontificia, Istituto dell’Enciclopedia Italiana, Accademia delle Scienze, National Academy of Sciences USA, Royal Society, a 1. avgusta, 2001. Predsednik republike Italije, Karlo Azeljo Čampi, nominuje Ritu Levi Montalcini za *senatore a vita* (doživotni senator u Gornji dom italijanskog parlamenta).

Ono što posebno izdvaja Ritu Levi Montalcini i čini je u očima celog sveta tako izuzetnom, jeste njena humanitarna aktivnost kojoj se s najvećim entuzijazmom i svetonazorom posvetila i do kraja svog dugog života bila odana. Jedan deo svoje Nobelove nagrade poklanja jevrejskoj zajednici za izgradnju nove sinagoge u Rimu, a 1992. preostali deo, u saradnji sa svojom sestrom Paolom, ulaže u kreiranje fonda koji će postati Fondacija Rita Levi Montalcini i koja će zatim odigrati važnu ulogu u formiranju mladih ljudi, njihovom usmeravanju, podizanju svesti i obrazovanju. Na početku, Fondacija je bila namenjena samo mladim ljudima, a kasnije, kada je svoju aktivnost proširila i u korist opismenjavanja i obrazovanja žena u Africi, i u tu svrhu dodeljivanja stipendija za dalje studije, Fondacija će prerasti u međunarodni humanitarni centar velikog ugleda. Kao velikog borca za ženska prava, emancipaciju i položaj žene u društvu, posebno je pogađa položaj žena u Africi. Tim povodom kaže: “U Africi je hiljade inteligentnih žena koje nemaju mogućnosti da svoj mozak koriste. Sav moj angažman u Africi je *obrazovanje*. U kratkom vremenskom roku dodelili smo 6.700 stipendija, koje pokrivaju troškove od osnovnog obrazovanja pa do postdiplomskih studija. Nije mnogo, ali je barem nešto. Kada sam imala dvadeset godina, želela sam da odem u Afriku kod doktora Alberta Švajcera da lečim obolele od lepre. Otišla sam kao starica, ali da lečim analfabetizam, koji je mnogo opasniji od lepre.” I dodaje: “Žensko obrazovanje je posebno važno. Kada se i samo jedna žena obrazuje, cela njena porodica je indirektno obrazovana.” Obrazovanje je, po njenom najdubljem ubeđenju, najbolji lek protiv siromaštva i degradacije svake vrste. “Kap vode u pustinji može doneti procvat biljkama. To je ono što želim, takvog posla da budem izvođač.”

U oba ova slučaja, bilo da su mladi ljudi u pitanju ili mlade žene u Africi ili bilo gde na planeti, Rita Levi Montalčini uzdiže i hvali *kulturu* kao jedini instrument kojim se može osloboditi od neznanja, sujeverja i siromaštva. Ona poziva takođe da ne mislimo samo o sebi, nego i o drugima, naročito o onima kojima je pomoć potrebna; da ne pridajemo značaj šta drugi misle o nama, u cilju izbegavanja nepotrebnih opsesija, kao i da stalno budemo animirani dobrom dozom optimizma, uprkos katastrofama koje pogađaju veliki deo čovečanstva, jer “biti pesimista je opasno i besmisleno. Mlade ohrabrujem da se suoče sa životom vedro i posvećeno”.

Prvih godina Fondacije je bila posvećene samo mladima. Riti Levi Montalčini je razvoj i napredak mladih ljudi i njihovo kvalitetno uklapanje u društvene tokove bio od izuzetne važnosti. Kao naučnik svetskog glasa koja se u svojim naučnim istraživanjima specijalizovala za oblast neurologije i psihologije, i posebno bila posvećena izučavanju mozga kao organa od primarne važnosti za čoveka, znala je koliko puno faktora, što unutrašnjih (bioloških) što spoljašnjih (ambijentalnih) utiče na njegov razvoj, funkcionisanje i dobro zdravlje.

Knjiga *Tvoja budućnost (Il tuo futuro)*, napisana 1993. godine, upravo je putokaz jednog predanog i pasioniranog ličnog angažovanja koje je duž cele Italije, od škole do škole, velika naučnica sprovodila u cilju prepoznavanja problema kod mlade populacije, da pomogne da u odrastanju što bezbolnije zakorače u svet odraslih. U direktnim kontaktima i mnogim namenski organizovanim skupovima podučavala ih je fundamentalnim principima i vrednostima, onim koji su inspirisali i njen put, kako bi i oni uspeali da spoznaju realno svoje sopstvene težnje i nađu način da vrednuju svoje kvalitete. Nije oklevala da ih upozori od kakve suštinske važnosti za razvoj mladog čoveka je njihovo poverenje u vrednosti. Koje? Pre svega i uvek etičke. “Ne zaboravite nikada: život ne vredi ako etičkih vrednosti nema.” I ne samo onih zasnovanih na znanju, dodaje, već vrednosti zasnovanih na kulturi. Iz nje, iz kulture samo, kasnije proističe svest da svako od nas može da doprinese ne samo sopstvenom blagostanju, već i blagostanju i onih oko nas, kao i zajednici u celini. “Nikada, nikada ne gubite poverenje u vrednosti – ni u najtežim nevoljama, nikada. Ne razmišljajte o sebi, razmišljajte o drugima. Razmišljajte o budućnosti koja vas očekuje, o onome što možete da

uradite, i ne bojte se ničega. Ne strahujte od poteškoća: ja sam ih imala mnogo i kroz sve prošla bez straha, sa potpunom ravnodušnošću prema samoj sebi. Apsolutno zlo našeg vremena je to što ne verujemo u vrednosti. Nije bitno da li su one religiozne ili laičke. Mladi ljudi moraju da veruju u nešto pozitivno i život zaslužuje da bude proživljen jedino ako takva vera postoji. Jer vrednosti ostaju i nakon naše smrti.” Njena briga za mlada pokolenja bila je krajnje iskrena i njen učinak upravo zato dalekosežno vredan. Mladi ljudi su je voleli, upijali i poštovali svaku njenu izgovorenu reč, i potpomognuti njenim konkretnim akcijama, u vidu podrške koju su nalazili u mnogobrojnim centrima za podršku i pomoć mladima (Centri d’orientamento) na teritoriji cele zemlje njenom inicijativom ustanovljeni, hrlili ka “toj kulturi” o kojoj im je ona s tolikom pažnjom govorila i prema kojoj ih je usmeravala. Pita se šta sa učiteljima, šta sa edukatorima, šta sa plejadom učenih ljudi koji našu decu obrazuju i vaspitavaju? I obraća se njima sa molbom da na svoj plemeniti rad s velikom pažnjom i odgovornošću obrate izuzetnu pažnju. I kaže: “Da, izbor jedne mlade osobe zavisi od njenih sklonosti, ali i od sreće da imaju dobrog profesora.” Ulogu edukatora u obrazovanju mladih ljudi Rita Levi Montalčini je smatrala ključnom. Nije se libila da to gledište zastupa, i uz svo poštovanje prema profesiji uvek je na prvo mesto stavljala mlade osobe koje ni biološki, ni fiziološki, ni mentalno nisu u stanju da se bez adekvatne podrške, bez adekvatnih vrednosnih sadržaja, samostalno kvalitetno razvijaju. I ako jedno društvo želi da napreduje, da se uspešno razvija, prvi korak koji mora da preduzme i na koji mora da obrati ozbiljnu pažnju jeste briga o mladim ljudima. Svoj humani rad stavlja na raspolaganje njima, tim voljenim mladim bićima u kojima prepoznaje ogromni potencijal, ali slabu mogućnost da bez podrške i konkretnih akcija društva taj potencijal i realizuju. Ali ih upozorava da u život ne ulaze zbog karijere koja će im garantovati penziju, govoreći im: “Najbolja penzija je vaš mozak koji vam omogućava da neprestano razmišljate. Budite hrabri i bunite se! U životu ne smete klonuti i predati se ostednjosti, toj sivoj zoni gde je sve navika i životarenje.”

Rita Levi Montalčini: *Tvoja budućnost*
Prevela sa italijanskog Maja Živković
Gradac, 2020

Moć razvalina

Čarls Simić

Luiza Glik

U pesničkom delu Luize Glik impresionira me njena moralna strast, to njeno nepresušno ubeđenje da nas poezija može dovesti do istine, i to ne samo istine o vlastitom životu već i o životima drugih, do onoga za čim su tragali mistici i filozofi. Beograd, 15. oktobra 2020.

Epska poezija je mrtva, a dramska na izdisaju, ali lirske pesme i dalje pišu i ozbiljni pesnici i zaljubljeni tinejdžeri. Od antičkog doba, kada je pisana da bi se neko veličao, ili oplakivao, lirika je tokom evolucije postala mnogo bliskija iskazivanju ličnog iskustva nego kolektivnih osećanja. Platon je u *Državi*, spisu dobro znanom, i denuncijantskom prema poeziji, priznao izvesnu društvenu korisnost himnama posvećenim bogovima i eulogijama posvećenim vladarima, ali ne i lirici, koju je izuzeo smatrajući je ogreznom u samodopadljivosti i lažnom prikazivanju stvarnosti. Po njemu, bez muzičke pratnje i žalostivih melodija kojima bi očarale slušaoca, takve pesme ne samo da su lišene svake idejnosti, već su štetne za sve koji teže spoznaji istine. Platon je bio podozriv prema imaginaciji. Da nije, shvatio bi da ideje, na način kako im filozofi obično prilaze, nemaju mnogo veze sa pesmama koje prevashodno teže da pomoću osećanja dopru do autentičnog.

Što su bile subjektivnije i iskrenije, to su se ove pesme činile opasnijim onima koji su se smatrali pozvanim da brinu o moralnom uzdizanju sugrađana. Skandal je najverovatnije glavni razlog vekovne uspešnosti lirske pesme. Sjajan je osećaj piskarati znajući da tajne misli koje iznosite na videlo, i jezik kojim su pisane, izazivaju opšte zgražanje, od vaših roditelja do sveštenih lica.

Anatemisanje takve nepoćudnosti svojstveno je svakom obliku tiranije. Jedini vid javnog obraćanja u prvom licu koji samodršci odobravaju jesu silom iznuđena priznanja jeretika i državnih neprijatelja. Odvajkada važi nesporno pravilo: ako želite da se zamerite bilo kojoj nametnutoj strategiji jezičke politike, pišite stihove o onome što zaista osećate i mislite.

Lirika, dakako, nudi mnogo više od riskantnih tema. Tu je i ono nešto neopisivo, što poeziju čini poezijom, osećanje da svaka reč iznebuha poprima značenje mnogo dublje od uobičajenog. Lirska pesma iziskuje od pesnika izvanredan sluh, sposobnost da odmeri tačnu količinu neophodne tišine između reči i slika, kako bi obogatio njihovo značenje. Što su pesme kraće, teže ih je napisati. Iskustvom spoznajemo silovito dejstvo jednog jedinog pesničkog stiha, taj čudesan način na koji dva bića, do tog trenutka nepoznata jedno drugom, počinju da dele ne samo smisao tog pesničkog retka već i jedinstven imaginarni prostor. Za tili čas, ukidaju se sve kulturne i istorijske različitosti i pesma stvorena pre gotovo tri hiljade godina ponovo oživljava na stranici knjige. Nijedna književna vrsta ne može tako živo predočiti iskustvo određenog životnog trenutka kao što može lirska pesma. Uprkos naizgled beskrajnoj razlici, nečija lična osećanja nastavljaju da oduševljavaju generacije potonjih čitalaca. Uprkos svemu, to se manje-više dešava svaki put kad čitamo neku pesmu.

Luiza Glik piše oslonjena na tu tradiciju. Pesme iz njene zbirke *Prvorođenče* (*Firstborn*, 1968) šture su, žestoke, introspektivne, hermetične i mračne. Ona vešto prikriva uzore; teško je precizno prepoznati ko je sve uticao na nju, mada je jasno da je pasionirani čitalac pesničkih knjiga, uključujući i stihove njenih nadrealističkih savremenika. Mnogo više no u poznijim knjigama, ona ovde traga za što upečatljivijim slikama. „Pasulj se kiseli u loncu, posmatram samotnu glavicu luka / što ko Ofelija pluta“, piše u istoimenoj pesmi. U drugoj, suton kao krv ističe iz bifteka. Stilska raznolikost takođe je prisutnija no što je uobičajeno za nju. Sve ostale zbirke Luize Glik teže da zadobiju jedan specifičan pesnički glas, sve pesme komponovane su na sličan način, kako bi se potcrtalo jedinstvo pesničke teme i vizije. Doduše, neke od njenih opsesija prisutne su već u toj prvoj zbirci. To su uspomene iz detinjstva i delimične reminiscencije na njene roditelje i ljubavnike, kao i jedan broj pesama iz kojih ne progovara njen autentičan glas. Uprkos pojedinim nespretnim de-

lovima, *Prvorodenče* je ipak moćna knjiga, mada ne tako neizbrisiva kao njena naredna zbirka. U knjizi *Kuća u ritu* (*The House on Marshlands*, 1975) njena vizija je, ako ništa drugo, još mračnija. Ali pesme koje su proistekle iz te vizije ne nalikuju ničem drugom u američkom pesništvu. U svetu Luize Glik, podvojenost između spoljašnje i unutrašnje stvarnosti toliko je zamagljena da često niste načisto koja je koja. Stoga sve deluje ujedno blisko i čudnovato. Nemamo pojma gde se šta zbiva, premda to, u najmanju ruku, nije ni bitno. Osećanje jeze je sveprisutno: ne bojazan, jer bojazan uvek podrazumeva određenu stvar od koje se strepi, već vrsta nejasnog metafizičkog užasa bliskog Silviji Plat, za koji nema leka. U *Kući u ritu* osećamo prisutnost imaginacije s kakvom se nikad ranije nismo susreli. Kao da su za nju svi živi i neživi predmeti nekakvo mračno ogledalo u kojem pojedinac pronalazi odraze vlastitog bića i podsetnike na vlastite snove.

Ribnjak

*Noć natkriljuje ribnjak.
Pod prstenastim mesecom nazirem
tvoje lice što pliva između belica i odsjaja
zvezda. U noćnom ozračju
površ ribnjaka je metalasta.
Pod njom, tvoje otvorene oči. U njima –
meni znana uspomena, naša,
dok smo bili deca. Na bregu,
pasli su naši poniji,
sivi sa belim pegama.
Sad pasu s mrtvima što stalno nešto iščekuju,
ko deca, bistra i nemoćna
pod granitnim oklopima.
Ti bregovi su daleko. Dižu se,
tamniji od detinjstva.
Na šta misliš, tako spokojno
ležeći u vodi? Tvoj izgled me mami
da te dodirnem; ipak, neću, jer slutim
da smo u drugom životu bili ista krv i meso.*

Lutalica

*U sumrak izađoh na ulicu.
Sunce je visilo pod surovim nebom,
optočeno hladnim perjem.
Kako bih ti opisala
tu prazninu –
duž ivičnjaka, gomile mališana
razigranih u suvom lišću.
Nekad davno, u isti čas, majka je stajala
na rubu travnjaka držeći moju sestricu za ruku.
Svi su se već razišli; ja sam se igrala
u mračnoj ulici, sa mojom drugom sestrom,
tako usamljenom u svojoj smrti.
Noćima smo posmatrale rešetkasti trem*

kako se puni zlatnom, magnetičnom svetlošću.

Zašto nju nikad nisu dozivali?

*Često bih pustila vlastito ime da sklizne kraj mene,
iako sam žudela za njegovim okriljem.*

U obema knjigama nailazimo na zapanjujuće dobre pesme. Pojedine, najpoznatije, kao što su „Utopljeni mališani“, „Sreća“, „Rozi“, „Dar“, „Veštačka pomorandža“, „Metamorfoza“, „Figura što sedi“, „Zumbul“, „Ahilov trijumf“ i „Konj“, pripadaju samom vrhu pesničke umetnosti. Iznenaduje što se među njima našao i izvestan broj pesama koje nisu tako uspele, koje zvuče prosečno, rasplinite su i nejasne. Za liriku kakvu Glikova piše, obuzetost sobom je rizična. Ona to i sama priznaje: „Svet je potpun i bez nas. To je nepodnošljiva činjenica. Pesnik na to odgovara pobunom, želeći da dokaže suprotno.“ Glikova uvek posmatra samu sebe, čak i kad leži u naručju ljubavnika. Ta izuzetna samosvesnost i potreba da prekomerno dramatizuje svoje iskustvo očito su izvor kako snage tako i slabosti pojedinih njenih pesama. Tuđ narcizam podnošljiv je samo pod uslovom da stvara zanimljivo štivo i da ne traje predugo. Njene naredne četiri knjige, *Ararat* (*Ararat*, 1990), *Divlji iris* (*Wild Iris*, 1992), *Midoulands* (*Meadowlands*, 1996) i *Vita nova* (*Vita nova*, 1999), sasvim su drugačije. Pesme su jednostavnije, jos neskrivenije lične, mnogo pristupačnije i povremeno zadivljujuće elokventne. *Ararat* je knjiga posvećena mitu o srećnoj porodici; Pulicerom ovenčana *Divlji iris* je hronika bašte u kojoj je odrastala jednog leta u Vermontu. U *Midoulandsu* nas uvlači u priču o Odiseju, Penelopi i Telemahu da bi nam dočarala vlastiti bračni brodolom; *Vita nova* opisuje njen život posle razvoda. Po mom mišljenju, oslanjanje Glikove na grčki mit, kako bi događajima u svom životu pridala veću važnost nije uvek najsrećnija ideja. Teško mogu poverovati da Didona, Eneja, Dafne, Apolon i ostali nosioci mitskih uloga mogu prikladno objasniti njene ili bilo čije današnje nevolje. Tragično osećanje života kod Luize Glik dovoljno je iskreno i bez poštapanja Homerom ili Vergilijem, što ćemo videti u pesmi koja sledi. To je priča o dvema prijateljicama, jednoj koja veruje u Boga i drugoj koja ne veruje, i o različitim načinima na koje one doživljavaju istu stvarnost.

Nebeska muzika

Imam prijateljicu koja još veruje u nebesa.

*Nije glupa osoba, pa ipak, uprkos svemu što zna,
doslovno razgovara sa bogom,*

misli da je neko na nebu sluša.
 Na zemlji, neobično je dobro upućena u stvari.
 A i hrabra da se suoči s nevoljama.
 Našle smo gusenicu što je crkavala u blatu dok su
 halapljivi mravi puzali po njoj.
 Dira me nečija slabost, nesreća, uvek sam orna da
 se suprotstavim nečem vitalnom.
 Ali sam i plašljiva, spremna da brzo zažmurim.
 A moja je prijateljica bila u stanju da to posmatra,
 da događaje prepusti
 njihovom prirodnom toku. Mene radi, umešala se,
 zbrisala nekoliko mrava sa tog jasnog stvorenja, i
 odmakla ga niz drum.
 Moja prijateljica kaže da ja žmurim pred bogom, i
 da se drugačije ne može objasniti
 moja odbojnost prema stvarnosti. Kaže da sam kao
 devojčica koja zagnjuri glavu u jastuk
 da nešto ne bi videla, devojčica što sebe ubeđuje
 da svetlost izaziva tugu –
 Moja je prijateljica kao mati. Strpljiva, nagovara me
 Da se probudim kao odrasla osoba, i hrabra,
 slična njoj –
 U mojim sanovima, obasipa me zamerka.
 Hodamo, tako,
 istim tim putem, samo što je sad zima;
 govori mi – kad voliš svet, čuješ nebesku muziku:
 samo podigni pogled, kaže. A kad podignem pogled,
 ništa.
 Samo oblaci, sneg, nekakvi beli pokreti po drveću,
 Kao da neke neveste visoko skaču –
 A onda se uplašim za nju; vidim je
 Uhvaćenu u mrežu smišljeno nabačenu preko zemlje –
 A u stvarnosti, sedimo pored drumca, gledamo
 sunce kako zalazi:
 s vremena na vreme, tišinu probija krik neke ptice.
 To je onaj trenutak koji obe pokušavamo da nekako
 objasnimo, da objasnimo tu činjenicu
 da se obe mirimo sa smrću, sa samoćom.
 Moja prijateljica iscrtava krug u prašini; u
 njemu, gusenica se ne miče.
 Uvek ta pokušava da nešto učini celovitim, da
 stvori nešto lepo, nekakvu sliku
 što bi mogla da živi odvojeno od nje.
 Sasvim smo se učutale. Ugodno je tu sedeti, ne
 govoreći ništa, kompozicija je
 utvrđena, drum naglo zahvata tama, vazduh postaje
 prohladan, stene se belasaju ili
 svetlucaju ovde-onda –
 taj mir obe volimo.
 Voleti oblike znači voleti završetke.
 (Prevod: Dragoslav Andrić)

Ovo je veličanstvena poezija, beskrajno dirljiva i
 visprena. Ljubav prema oblicima je prihvatanje
 smrtnosti. Lirska poezija – naročito njena lirska
 poezija – ne može se razumeti ako se u potpunosti
 ne shvati šta to znači. Glikova vrši odabir, opre-

deljuje se za spoznaju umesto utehe. Drugim re-
 čima, dozvoljeno je verovati u nešto. Meni je, pak,
 draži nemir mog nevernog duha. Baš kao i Emili
 Dickinson. Njenom intelektu je smrt neprekidno
 pravila društvo. Ni jedna ni druga pesnikinja, pak,
 nisu mogle smišljati ideje bez akutne svesti o
 neumitnoj kobi. Ako je poezija saznanje, onda je
 to zabranjeno saznanje. Ponajmanje su to one misli
 kojima su tata i mama ophrvani dok sede u salonu.
 Bistroumni su usamljeni. Može li uopšte postojati
 umetnost bez mukotrpnih sumnji u sebe samog?
 Nije da ne može, ali to nije ona vrsta umetnosti u
 čiji bi smisao Emili Dickinson i Luiza Glik iole
 verovala.

Pesme u *Divljem iris*u mogu se sagledati kao
 nastavak razmene misli između dveju prijateljica u
 „Nebeskoj muzici“. Žena obrađuje baštu dok je
 proleće u punom sjaju, gleda cveće kako raste i
 cveta, a zatim se suši dok se leto primiće kraju.
 Ona je tom cveću isto što i Bog ljudima. Pojedini
 cvetovi dobijaju glasove; svaki od njih ima svoju
 priču i svoju pesmu. Oni joj pripovedaju o svojim
 kratkovečnim životima. Bog takođe priča, ali
 bukvalno ništa ne obelodanjuje. Tu je i sedam
 pesama pod naslovom „Jutrenja“ i deset pesama
 pod nazivom „Povečerja“, koje evociraju duh
 prvog i šestog kanonskog časa posvećenih molit-
 vama. *Divlji iris* je, po mom ubeđenju, njena naj-
 maštovitija i najdirljivija knjiga. Raskošna simbo-
 lička značenja bašte, samih cvetova i para koji ih
 neguje data su nenametljivo; ona su neizbežno
 prisutna u samom tkanju pesama. Glikova je
 pažljivi izveštač koji opaža sve što se iz dana u dan
 odvija u bašti i neko ko slavi njenu prolaznu
 lepotu.

Krinovi

Kad čovek i žena sebi
 odgaje baštu nalik
 zvezdanoj postelji, dokono
 u njoj provode letnje večer,
 a večer biva sve hladnije
 od njihove užasne zebnje: da
 svemu dođe kraj, da sve
 neumitno propada. Sve, sve
 može iščileti, kroz mirisni vazduh
 u tankim stubićima
 se uzneti bez cilja,
 i još dalje, preko uzburkanog mora bulki –
 Čuti, voljeni. Nimalo ne hajem
 koliko ću leta proživeti dok se ne vratim:
 ovog leta smo stupili u večnost.
 Osetih kako me ukopavaš
 šakama, da oslobodiš njegovu divotu.

„Ljudska bića moraju naučiti da vole / tišinu i tminu“, piše ona u jednoj drugoj pesmi. Ali sama nije u stanju da sledi ovaj savet. Ono za čim žudi – otkriva u svojoj sledećoj knjizi, *Sedam vekova* (*Seven Ages*, 2001) – nije iskustvo, već razumevanje. Celog života mi osećamo, ali ne razumemo. Saznanje je, tvrdi ona, nešto što nas može zadovoljiti, ali će nas na kraju vrlo verovatno potpuno obuzeti. Bez konkretne stvarnosti bašte, njenim filozofskim snatrenjima u *Sedam vekova* isuviše često nedostaje uverljiv doživljaj. Glik želi da njene pesme iskazuju mnogo mudrosti. Kad uspeju u tome, one su nezaboravne, u protivnom, zvuče ovako:

*Nisam bila patetična! Bila sam jasna i glasna,
Kao kakva kraljica ili svetac.
Dabome, sve se svodi na živopisno nagađanje.
Pada mi na um da je bitno verovati
u trud, verovati da će sam pokušaj neko dobro doneti,
dobro neukaljeno početnim nečasnim porivom
za ubeđivanjem ili zavodjenjem –
Šta smo bez toga?
Prepušteni kovitlacu mračnog svemira,
sami, uplašeni, nemoćni da vladamo sudbom –
Šta imamo?
Bedne trikove sa klik-klak kockama i pertlama,
Trikove sa solju, beskrajne pokušaje
iz nečistih pobuda, da izgradimo ličnost.
Čime da sputamo tako silne nasrtaje?*

Ove četiri strofe pripadaju pesmi „Prazna čaša“. Prepune su klišeja i banalnih fraza. Na nesreću, u ovoj knjizi, osim inače lepih pesama, ima i drugih primera nespretno sročene retorike. Meni se dopadaju pesme „Solsticij“, „Balkon“, „Decenija“, „Basna“, „Letnja noć“ i „Odredište“. One manje uspele imaju još jedan problem osim jezika. Nedostaje im uobičajena pregnantna pesnička forma, teže da se rasprostru preko stranice i deluju preopširno.

To ne važi za njenu novu zbirku. *Averno* ima samo osamnaest pesama. Povezane su međusobno, a od njih, čak šest pesama sastavljeno je iz više delova, od kojih su pojedini pesme za sebe, a neki, pak, fragmenti s prizvukom dnevničkih zabeleški. „Šta je duša?“ pita se u jednoj od tih. Odgovor je: „Zastava podignuta previsoko na jarbolu.“ Neka pitanja često se ponavljaju. U jednoj pesmi Glikova se pita ima li koristi opterećivati se saznanjem da se mora umreti i pri tom se lišiti pravog života. Kako god glasio odgovor, neke od najuspešnijih obrada te teme nalazimo u kratkim pesmama kao što je ova:

*Sve mi se vraća.
Kruškovo drvo. Jabukovo drvo.
Pod njima sam obično sedela
Izvlačeći strele iz svoga srca.*

Ne sećam se ko je rekao da je za čitanje pesme potrebno znati najmanje dva jezika: jezik kojim pesnik piše i jezik same poezije. To umnogome važi za Luiziu Glik. Noćno nebo, još od Sapfinog doba, lirskim pesnicima je svojevrsna učionica. U njoj nema nijednog nastavnika, tek jedan jedini đak, sam ispred školske table. To je onaj očaravajući trenutak koji vapi za egzaltiranim lirskim raspoloženjem, i to u onom istom času u kojem se čini da su reči nedovoljne da opišu sve što pesnik oseća. Ukoliko bi i dosegle zadovoljavajuću elokventnost, bila bi to elokventnost poraženih: onih koji govore znajući da nikako ne mogu valjano iskazati svoj unutrašnji doživljaj. Svaki lirski pesnik je mistik u potrazi za onom jednom rečju koja mu nedostaje. Prihvatamo takva pravila igre i svim srcem verujemo u njih, ukoliko zaista volimo poeziju, i ne smeta nam da stalno iznova slušamo jednu istu pesmu.

Zvezda večernjača

*Prvi put posle tolikih godina, noćas
mi se ponovo ukazala
vizija ovozemaljske raskoši:
na večernjem nebu
prva zvezda kao da je
sve više blistala
a zemlja bivala sve tamnija
dok nije utonula u najcrnju tminu.
I ta svetlost, zapravo, svetlost smrti,
kao da je zemlji vraćala
snagu utehe. Nije bilo
drugih zvezda. Samo ova
kojoj sam znala ime
jer sam joj u mom drugom životu
nanela bol: Venero,
Večernjačo,
tebi posvećujem
ovu viziju, jer svetlost koju
bacaš na ovu pustoš
dovoljna je da moju misao
ponovo razbistri.*

U ovoj pesmi progovara Persefona. Luiza Glik u zbirci *Averno* još jednom poseže za grčkom mitologijom, u ovom slučaju za pričom o kćeri Zeusa i Demetre, boginje žetve. Persefona je bila prelepa mlada žena u koju su svi bili zaljubljeni, čak i Had. Jednog dana, dok je brala cveće na livadi ispod Etne, tlo pod njenim nogama se rastvorilo i gospodar mrtvih ju je oteo. Njena mati se toliko

razgnevila da je odustala od svega i zemlja je prestala da rađa bilo kakve plodove. Zbog sveopšte gladi Zevs je poslao Hermesa bogu Hadu ne bi li ovoga primorao da oslobodi Persefonu. Had se preko volje povinovao tom nalogu, ali joj je uoči njenog povratka dao tri zrna nara. Zaboravivši se, Persefona ih je usput pojela, a njihov gorkoslatkast ukus zauvek se usadio u nju kao uspomena na podzemni svet, te se od tada stalno vraćala u njega i ostajala onde po pola godine. Kad god je njena ćerka boravila u Hadu, Demetra nije dopuštala da iz tla nikne bilo kakva vegetacija i na zemlji bi nastupila zima. Glikova hoće reći da prvobitni mit treba čitati kao prepirku između majke i ćerkinog ljubavnika, dok je ćerka samo predmet njihove rasprave. Umesto nje, usud odlučuje o svemu. Glikova preinačuje Persefoninu podređenu ulogu i pretvara je u središnju figuru ove drame.

Persefonina maska pristaje Glikovoj bolje od maski nekih drugih persona koje je preuzimala iz mitologije. Za promenu, ovaj put ona ne pokušava da se previše identifikuje s njom. Mit o nevinosti, zamršen spoj ljubavi i smrti, pa čak i njen naum da boravi po jednu sezonu u paklu, sve su to arhetipi prema kojima možemo gajiti saosećanje. Na šta je ličio odlazak u postelju s Hadom, u okruženju mrtvih telesa? O čemu li je razmišljala Persefona? Da li se plašila? O čemu su razgovarali dok su se oko njih osuđeni na večitu patnju previjali od muka? Mi smatramo da grčka mitologija pripada prošlosti. Ne i Glikova. Vreme – ili, pre, istorija – njoj ne znači mnogo. Ona nije pesnik magistralnih puteva, gradske ulične vreve i ponoćnih dragstora, niti žena koje u njima rade. Premda u jednoj od pesama u *Averno* postoji scena iz metroa, Persefona, kao i većina tragičnih junakinja u drugim njenim knjigama, ne živi u posebno prepoznatljivom istorijskom dekoru. Evo šta Glikova kaže u svoju odbranu:

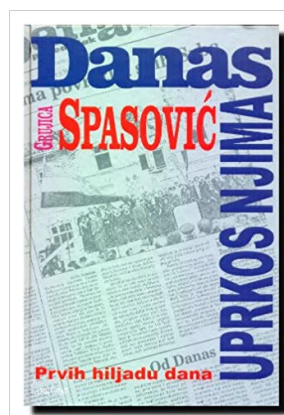
Naš vek davao je podsticaj da, umesto božanstva, zemlja bude predmet pijeteta. To izgleda kao implicitno odbacivanje onog što je večno. Ali religiozni duh, sa svojom žudnjom za značenjem i sklonošću ka strahopoštovanju, sa svojom težnjom za datom putanjom, za kontinuitetom, za neprekinutom linijom, za onim što je konačno i nepromenljivo, ne može se hraniti samo tim sadržajem i prirodnim procesima. Oseća da ga taj sadržaj dovođi u zabludu; i sve te priče o procesima koji se odvijaju u prirodi, on pretače u mit. Kao dete, otkriva nam Glikova u pesmi „Prizma“, patila je od nesаницe. U letnjim noćima, roditelji su joj doz-

voljavali da sedi pored jezera. Povala bi psa da joj pravi društvo i sedela u tmuni i tišini. *Averno*, iz naslova njene nove knjige, jeste malo vulkansko jezero blizu Napulja koje su drevni Rimljani smatrali ulazom u podzemni svet. Glikova nikad ne ispušta iz vida tu povezanost. U svojim uspomenama na detinjstvo, ona sedi i osluškuje umirujući, neljudski zvuk vode što udara u dok. Moji roditelji, piše ona, nisu mogli videti tu svetlost u mojoj glavi. Njene pesme, shvatamo to posle njene desete zbirke, deo su jednog neprekidnog narativa, pokušaj da progovori o izvesnim presudnim trenucima svog života. U njenom pesničkom delu impresionira me njena moralna strast, to njeno nepresušno ubeđenje da nas poezija može dovesti do istine, i to ne samo istine o vlastitom životu već i o životima drugih, do onoga za čim su tragali mistici i filozofi. Prava tema *Averno* i većine knjiga Luize Glik zapravo je putovanje duše. A njena poezija i dalje iznenađuje i oduševljava lepotom.

*Sunce zalazi iza brda,
Zemlja se hladi.
Neznanac vezuje konja za golo kestenovo drvo.
Konj miruje – iznenada skrene glavu
da oslušne šum mora iz daljine.
Noćas ovde spremam postelju sebi,
prostirem najdeblji jorgan po vlažnoj zemlji.
Taj šum mora –
kad konj okrene glavu, čujem i ja.
Na stazi kroz čestar golih kestenova,
psetance se vuče za gazdom.
Taj psić – nije li nekad srljao ispred njega,
istezao povodac, kao da hoće gazdi da pokaže
ono što vidi tamo, tamo u budućnosti –
budućnost, staza, nazovite je kako hoćete...*

Prevod sa engleskog Vesna Roganović

Arhipelag Magazin

Zbogom legendo

Obiteljska priča u povijesnim nevremenima

Kao u svim djelima Ljudmile Ulicke tako i u opsežnom romanu "Jakovljeve ljestve", Fraktura, Zagreb 2019. u središtu je tragična životna sudbina, ovaj put obiteljska saga nekoliko generacija opisana u doba velikih povijesnih zbivanja tijekom dvadesetog stoljeća gotovo do današnjih dana. Spisateljica Ljudmila Ulicka poznata je našim čitateljima i prije toga po romanu "Daniel Stein, prevoditelj", koji je po mnogima najznačajni ruski roman našeg doba. Tu je prema stvarnom događaju opisan životni put poljskog Židova Daniela Steina koji u Drugom svjetskom ratu kao prevoditelj u Gestapu spašava svoje sunarodnjake. Kasnije se i sam pridruži borbi protiv fašizma a da bi izbjegao smaknuće sklanja se u samostan kod opatica. Pre-lazi na katoličanstvo i odlazi u Izrael gdje obnavlja drevnu Jakovljevu crkvu na brdu Carmel, no kao čovjeka punog humanosti i proturječnosti do kraja njegova života ne prihvaćaju ga ni katolici ni Židovi. Taj roman pozitivno ocjenjen kod publike i kritike tiskan je također u nakladi Frakture godine 2013, a tada na poziv izdavača u Zagreb dolazi i sama spisateljica, sudjelujući u razgovoru na popularnoj tribini *Razotkivanje*. Ponovo, na Festivalu svjetske književnosti u Zagrebu u jesen, točnije u petak 13. rujna 2019. u 21 sat, u razgovoru na toj tribini, Ljudmila Ulicka predstavlja svoj novi roman "Jakovljeve ljestve", te i ovaj put osvaja sve prisutne, u prepunoj dvorani Glazbenog zavoda, svojim mudrim i zanimljivim pripovijedanjem. Poslije toga dugi je red njenih obožavatelja čekalo do kasno u noć njen potpis i otišli kući nestrpljivi, kako bi što prije uživali u njenom spisateljskom umijeću.

Opsežan roman "Jakovljene ljestve" od 576 stranica preveo je s ruskog Igor Buljan, a poslije briljantnog romana "Daniel Stein, prevoditelj", izlazi i druga knjiga iste autorice pod naslovom "Zeleni šator" (2018), u prijevodu istog prevoditelja. U ovom romanu radnja se odvija između dvije smrti – odlaska Josifa Staljina i smrti Josifa Brodskog, pa se kao i u ostalim djelima Ljudmile Ulicke isprepliću povijest i sudbine običnih ljudi u mreži uvjerenja, vjere i ljubavi koje čine složenost i veličinu ljudskog života.

Roman "Jakovljeve ljestve" počinje poglavljem pod naslovom "Škinjica od ivovine" (1975) s opisom Nore, koja je na neki način sama autorica ovog romana. Tako ovdje ponajviše od svih njenih djela prepoznajemo autobiografske elemente. Njena junakinja Nora je zaokupljena svojim malim sinom kada dobiva vijest da je umrla njena baka. Tako se na samom početku isprepliće rođenje i smrt, početak i kraj, novi život i odlazak bliske osobe. Čitatelj usput upoznaje običaje prilikom ispraćaja pokojnika, kada se i poslije skromnog pogreba okupe susjedi i rodbina na zajedničkom ručku, a uskoro počinje dijeljenje ostavštine. Na kraju kada se svi razidu, Nora, kao unuka, iako ne želi ništa, ipak dobiva kao svojevrsno najsljeđe škrinju s pismima i bilješkama u dnevnicima. Kao i u romanu "Daniel Stein, prevoditelj" i ovdje spisateljica posize za epistolarnom formom i pred nama se nižu pisma i bilješke iz dnevnika koji su bili pohranjeni u škrinjici i to kronološki (najprije od 1910. poglavlje "Dnevnik Jakova Oseckog", 1911. "Jakovljeva bilježnica", 1912-1913. "Pisma s Urala", 1913-1914. "Prepiska Jakova i Marije", Moskva-Jurjuzanj i Čeljabinsk-Moskva, slijedi razdoblje 1916-1917, 1917-1925 "Kijev-Moskva", zatim progonstvo 1933. do 1936, ratne godine 1942-1943). To je dugogodišnja prepiska i prikaz odnosa između njene bake i djeda, a dirljiva su djedova pisma, intimne ispovjedi i odgovori njegove žene. O djedu Jakovu se u obitelji godinama šutjelo, a Nora ga je vidjela samo jednom i to dok je bila dijete. Ali taj njen djed Jakov Osecki i njegovo dugogodišnje izbjivanje neće ostati tajna, jer naposljetku, iako dugo poslije njegove smrti, otkrit će se njegov život kroz njegova pisma i dnevnike koji su dugo bili pohranjeni u škrinjici od vrbova drva.

Tako saznajemo ne samo da je Jakov Osecki bio u progonstvu i u zatvoru, već i kako je tamo živio, čime se bavio. Godinama je njegov život protekao u svojevrsnoj izolaciji – daleko od normalnog života. Opisujući svoju svakodnevnicu, predočen nam je njegov život, to su opisi njegove samoće i čežnje prema njegovoj ljubavi, najprije mladoj ženi, ali kada se poslije puno godina vrati kući, ona ga više ne čeka.

Na kraju saznajemo strašnu tajnu o čemu je sama spisateljica Ljudmila Ulicka pripovijedala na susretu u Zagrebu. Ona je u svojoj obitelji otkrila neke velike tajne. Čak je u knjizi navedeno: "U ovoj priči iskorišteni su fragmenti pisama iz obiteljskih arhiva i izvaci iz dosijea Jakova Ulickog

(Arhiv KGB-a No2160)", pa tako kći iz sudskih spisa i arhiva saznaje da je njen otac prokazao svog oca, potpisao priznanje optuživši vlastitog oca. U romanu njena junakinja Nora u Arhivu pronalazi Zapisnik ispitivanja i čak stranicu na kojoj Genrih Jakovljević Osecki govori "u slučaju da se moj otac pokaže kao narodni neprijatelj, onda ću ga se bez ikakva oklijevanja odreći" i odjekuju njegove riječi da su mu "Partija i sovjetska vlast - draže od svega". Na taj način Nora saznaje istinu o ocu i djedu, u njoj pulsira jedna te ista misao "Jadni Genrih", on je dobroćudan, bezopasan iako lakomislen, pa zašto je pohitao već sljedeći nakon očeva uhićenja odreći ga se, denuncirati, opravdavati se i konačno upropastiti vlastitog oca. Glava joj je pucala kada je pomislila "Možda je štitio obitelj? Mene i mamu? Jadni Genrih..." Zato je njen djed poveo puno godina u progonstvu, daleko od svog rodnog mjesta i voljene obitelji. A sve se saznalo tek pronalaskom pisama u starom kovčegu na tavanu, taj motiv da je zahvaljujući pismima otkrivena obiteljska tajna je glavni pokretač radnje u romanu.

Ali, prema riječima Ljudmile Ulicke, ipak je puno toga u romanu i izmišljeno!

Zanimljivo je bilo kada je u Zagrebu na književnom susretu ispričala svoj život. Naime kao školovana biologinja, radila je u genetičkom laboratoriju. Potajno prepisuje tekstove zabranjenih pisaca, pa zbog rada na samoizdatima, dobiva otkaz, a sada kao profesionalna književnica od osamdesetih godina prošlog stoljeća bavi se pisanjem proze i dosta putuje naročito na relaciji Moskva-Izrael. Napomenula je da, iako godinama ne radi u svojoj struci, to je područje koje ju je oduvijek zanimalo, osobito genetika. Rekla je da je važno upoznati ne samo svoje roditelje i njihove postupke, već i ostale svoje pretke, jer na taj način upoznajemo i tumačimo svoje postupke. Očito je nešto od toga ugradila u stvaranju ovog svog romana.

Kasnije Ljudmila Ulicka radi i u kazalištu. I njena junakinja Nora radi u kazalištu, uspješno piše scenarije i tamo upoznaje glazbenika Tengiza, koji je i režiser, a ona mu pomaže u kostimografiji i scenografiji. Slijedi povijest njihovih susreta, svjedoci smo njihovog neobičnog prijateljstva i ljubavi kroz dugi niz godina, ujedno i prekida i konačnog rastanka.

Na zanimljiv način dotiče se Ulicka problematike Židova u Rusiji. Tako opisuje da je Nora 1992. godine jednom prigodom dobila ponudu za postavljanje scene za predstavu "Guslač na krovu". Tada

provincijski redatelj, čovjek s reputacijom svadljivca i s tajanstvenim vezama, Jefim Berga, upita Noru, što je po nacionalnosti, da nije Židovka? Ona se iznenadila: u osobnoj joj je pisala majčina nacionalnost - Ruskinja, ali židovstvo svoga oca nikad nije skrivala i odgovara da je Židovka, "napola, po ocu!" (str. 485). A redatelj tada komentira da mu to odgovara i na taj način ona dobiva agažman da sudjeluje u toj predstavi. Jedan od suradnika u kazalištu govoreći o motivaciji svoga sudjelovanja u tom poslu kaže "vi Židovi, agresivni ste i sve vrijeme osvajate tuđi prostor... Vaš Levitan slika naše pejzaže, vaš Chagall unosi u naš prostor svoje židovske fantazme, vaš Pasternak i Mandeljštam služe se ruskim jezikom kao svojim, vi zagađujete rusku umjetnost unoseći u nju duh kozmopolitizma koji razara rusku cjelovitost i čistoću." (str. 486). Čak govori da je antisemitizam jedina obrana pa ako "ne gradimo prepreke, zaraziti ćete svojim židovskim idejama cijeli svijet." Priznaje da je antisemit i kaže da je spreman pomoći i napraviti tu židovsku predstavu samo zato da se "svojim židovskim idejama ne gurate u naš ruski svijet". U romanu likovi raspravljaju o Židovima kao glavnim kozmopolitima Europe, ali tumače da se istodobno, gubeći svoj "nacionalni identitet", pojavljuje suprotan pokret, cionizam, čiji je cilj stvaranje samostalne židovske države, koja nije postojala skoro dva tisućljeća. Za tu državu, koja je ipak stvorena, "plaćena je golema cijena: šest milijuna stradalih u plinskim komorama", pa je tako Nora, radeći na predstavi, dobila svoj posljednji obrazovni tečaj, iako je i ranije slušala o progonima Židova iz jedne u drugu zemlju i o želji Židova da ostanu živjeti u svojoj zemlji. Zato je rad na scenografiji za tu predstavu za Noru bio najzahtjevniji posao u životu, pa u završnici, kada policajac obavještava Židove da ih sve iseljavaju u Ameriku, na sceni s rešetke se spuštaju ljestve, a komentar je bio da se može smatrati da su to "ljestve Jakovljeve". Treba se podsjetiti na biblijsku priču o Jakovu koji griješi protiv oca, a "ljestve Jakovljeve" baš kod Ulicke postaju simbol religijskog jezika prenesenog u književnost. Po Norinoj zamisli, na sceni Židovi strgnu s motki zadnji sloj zavjesa i nabace na sebe te nebeske noćne ogrtače, uspinju se ljestvama i nestaju gore na rešetki i na mračnoj pozornici u crnom kabinetu ostaju samo motke, niti jedan čovjek – prazni svijet iz kojeg je otišao narod.

U romanu je puno praznine u životima njenih likova, neispunjenih nada i neuzvratačene ljubavi, razočaranja i propalih ideala, ali junaci ove obitelji-

ske priče koračaju naprijed usprkos svega, iako ponekad i sustaju prolazeći kroz burno stoljeće ruske i europske povijesti, u doba Revolucije, stradanja u Drugom svjetskom ratu, doživljaju čistke za vrijeme staljinizma kao i nemire i probleme najnovijeg doba. Njeni glavni likovi - Nora i njen sin Jurik dolaze u doticaj s pozitivnim i negativnim stranama zapadnog svijeta, odlaze u Ameriku, tamo mladog Jurika privlači glazba, posebno jazz koji ga potpuno osvaja, ali tu je i opasnost od droge sa čime se čitava njegova obitelj bori, pa se svi ponovo vraćaju 2000. u domovinu. Radnja se proteže do 2011. godine.

Na samom kraju knjige, kao dodatak je "Geneološko stablo obitelji Osecki". Tako se lakše snalazimo u tom spletu brojnih likova i njihovih rodbinskih odnosa, dobivamo bolji uvid tko je djeda tko čiji otac, koliko je tko imao žena ili brakova, čije je tko dijete, pregledno je i jasnije kakve su im rodbinske veze. Njihove puteve, krize i želje pratimo iz poglavlja u poglavlje, spisateljica isprepliće događaje i pisma, vraća nas u prijašnja razdoblja obiteljske prošlosti, predočava nam zapise i opisuje različite sudbine, a prema riječima kritičara stvara mrežu različitih okolnosti i utjecaja, pa se tu isprepliću povijest, okolina i geni. Na taj način Ulicka majstorski stvara veliku knjigu kroz koju se uspinjemo poput Jakovljevih ljestvi. Zato su "Jakovljeve ljestve" knjiga o kojoj se s pravom može reći da je zasigurno nećemo zaboraviti, posebna je to i jedinstvena knjiga koju ćemo čak zaželjeti ponovo pažljivo i polako pročitati.

Kritika o djelima
Ljudmile Ulicke:

"Jedna od najčitanijih i najnapadanijih ruskih spisateljica, piše romane koji se lako čitaju, a usto su i nevjerovatno važni. Baš kao i još je-

dan disident, nobelovac Boris Pasternak, Ulicka svoje likove stavlja ispred politike. Prema prognozama i ona bi ga jednoga dana mogla slijediti u Stockholmu."

New York Magazine

Milan Vlajčić

Kafka ide u bioskop

Knjiga eseja V. G. Zebalda "Campo santo"

*Kulturni centar Novog Sada i
Agora, Zrenjanin*

"Šta je književnost? Zar i meni da bude, pitao se Helderlin, kao hiljadama drugih koji su u danima svog proleća živeli u slutnji i ljubavi. Ali su ih u pijanom danu suđaje osvetnice potajno i tiho odvele da ispaštaju tamo, u tmuni suviše trezvenog carstva, gde pod prevarnom svetlošću vlada divlja vreva, gde broje sporo vreme u mrazu i suši, a čovek samo uzdasima i dalje slavi besmrtnike".

Ovo je deo govora koji je, povodom otvaranja jedne kuće u Štutgartu 2001, izgovorio V. G. Zebald, jedan od najznačajnijih pisaca našeg doba. Kažem našeg doba, jer se pisac godinu dana kasnije preselio u večnost, izgubio je život u saobraćajnoj nesreći, ne dočekavši objavljivanje svog remek-dela "Austerlic", u kojem njegov junak, lotalica i nesmajnik, odrastao kao dečak u Engleskoj, a tek potom doznajući da je uoči rata kao nemačko dete preseljen u novu domovinu, stiže, tragom jednog slučajno otkrivenog porodičnog dokumenta, do srca Holokausta, visokih peći smrti u Aušvicu i Terezijenštatu.

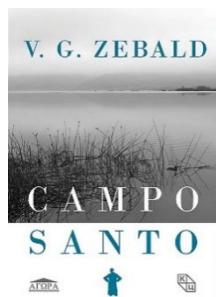
Takva rekonstrukcija neviđenog uništenja miliona nedužnih, u ime ludačke obnove "Velikog Rajha" je bez premca među stvaraočima koji preuzimaju obavezu da progovore o sećanju, odgovornosti i kulturi pamćenja. Kad je Suzan Sontag 2000, u jednom eseju pisanom za "Tajms Literari Saplement", sebi postavila pitanje: da li je književna veličina danas moguća, nije mogla da se seti nikog sem Zebalda. Možda je mogla da doda još neko ime, ali za ovu priliku to ne znači mnogo.

Vinfrid Georg Zebald je rođen 1944. u nemačkom gradiću Vertah, studirao je nemački jezik i književnost u Frajburgu i Mančesteru, a od 1970. predavao je evropsku književnost na Univerzitetu Istočne Anglije u Noriču (Engleska). I tu je našao stalno stanište, do prerane smrti.

Sve svoje knjige je napisao na maternjem, a najznačajniji su mu romani "Vrtoglavica", "Iseljenci", "Saturnovi krugovi" i "Austerlic" – svi već poodavno dostupni u našim prevodima. Dobitnik

je najznačajnijih evropskih nagrada, osim Nobe-
love, koju verovatno ne bi ni dočekaao, kao ni Bor-
hes, Kortasar, Sabato, Pessoa, Kalvino, Kundera,
Filip Rot, Danilo Kiš... Uostalom, 2007. je sekre-
tar Nobelovog komiteta otkrio da su (u tom tren-
nutku već pokojni), Nemaac Zebald, Poljak Ričard
Kapuščinjski i Fransuz Žak Derida bili vo vremena
ono u najužem izboru za visoko priznanje. Baš
utešno, pogotovu za one koji su još među nama.

Knjiga Zebaldovih eseja "Kampo santo" (242
strane, prevela sa nemačkog Sanja Karanović,
izdavači: Kulturni centar Novog Sada i Agora,
Zrenjanin) objavljena je posthumno i sadrži 16
tekstova napisanih i izgovorenih u različitim
povodima. Povezuje ih izuzetan narativni postu-
pak, koji u piščevom tragalačkom duhu uvek ide
dalje od očekivanog i otvara najdelikatnije moral-
ne dileme naše epohe.

*Campo Santo, Vinfrid Georg
Zebald, Foto: Promo*

U kratkom govoru koji je održao prilikom
prijemu u Nemačku akademiju za jezik i pesništvo
1999, Zebald naglašava da posle trideset godina
provedenih u inostranstvu, njegovo osećanje za
domovinu je "nešto kao beskrajni de ja vu", i da je
jednom sanjao, kao što je i Hegel jednom sanjao u
Parizu, da je razotkriven kao izdajnik svoje zemlje
i prevarant. Ovim tekstom se završava jedinstvena
knjiga koja, poput drugih vrhunskih esejističkih,
deluje kao Pandorina kutija. Što će reći da na sva-
koj stranici iskrsava nešto novo, neočekivano i
obespekujavajuće.

Pomenuta teškoća pisanja iz "tuđinstva" je
veoma delikatna, sa njom su se na ovaj ili onaj
način nosili Tomas Man tokom godina Hitlerove
vladavine, Beket, Crnjanski, Kiš, premda osećanje
tuđinstva nije napuštalo ni pisce koji su živeli u
građanskoj izolaciji na svom tlu, plaćajući to svoje
tiho disidenstvo visokom cenom (slučaj našeg
vrhunskog pisca Aleksandra Tišme, koji je čak i u
svom rodnom gradu, Novom Sadu, za života bio
marginalizovan i tolerisan "kao kost u grlu").
Prva četiri oglada čine celinu po kojoj je knjiga
dobila ime. To je prepoznatljiv autorov rukopis i
žanrovski miks, doku-proza sa podlogom putopisa

i kulturološkog preispitivanja duha mesta i vre-
mena (nekadašnjih i današnjeg). Pisac ovoga puta
obilazi Korziku, mediteransko ostrvo oko kojeg se
ratovalo bezbroj puta, a gde se živi kao i u sused-
stvu (Sicilija), od domaćih radinosti i "tamnih"
zanata iza kojih ostaju grobišta. Sa ritualima koji
povezuju zemno postojanje i veru da se mrtvi noću
pojavljuju i nadgledaju potomke.

Odatle su kretale Bonaparte, sve do Rusije i
Španije, ali način života se nije mnogo menjao,
pisac obilazi groblja (nekropole označavaju gra-
dove mrtvih) i čita znake prohujalih epoha povezu-
jući ih sa našim predrasudama. Pri tom nas upućuje
na važno saznanje Valtera Benjamina, da se iza
svakog dometa civilizacije pomalja i oblik varvar-
stva. To nikad ne bismo smeli da izgubilo iz vida.
Središnji deo knjige čine ogledi koji na primerima
nemačke knjevnosti, posle sloma hitlerovske
države, postavljaju osetljivo pitanje: da li su
nemački pisci u sledećim decenijama uspeli da
dotaknu temu razaranja i brisanja čitavih gradova
sa lice zemlje (nešto je živih preostalo u podru-
mima i skloništima), a da se ne dovede u pitanje
odgovornost zločinačkog režima za visoku cenu
oslobođenja. Tema zapaljiva i dušu dala da se iz
mišjih rupa pojave branioci "nacionalnog ponosa"
(što se piscu i dogodilo, ali je on ovo stoički
podneo).

Podvlačeći beznade i melanholiju koja je obu-
zela poraženu nemačku naciju pošto je olako
poverovala u Firerovu mesijansku objavu, Zebald
pokazuje na primerima Gintera Grasa i Hajnriha
Bela kako se u njihovim delima epoha s minulim
slomom ukazala u deformisanom i metaforama
zagušenom obliku. Ipak, on se poziva na izuzetna
dela Prima Levija i Petera Vajsa ("Teorija otpora"
doku-roman na hiljadu stranica, priznajem, nikad
nisam čuo za ovo delo) u kojima se užas nacisti-
čkih dela prikazuje bez patetike i sažaljive senti-
mentalnosti.

Zanimljivo je Zebaldovo saznanje da su direktni
izvršioi zlodela uspeli da lako izbrišu tegobu
sećanja i žive ušuškano u svojim vilama, dok su
žrtve osuđene doveka da budu žrtve, i ništa više,
ništa manje loše od toga.

Preostali eseji u ovoj knjizi nastaju posle čitanja
dramskih tekstova (Handkeov "Kaspar Hauzer"),
likovnih izložbi autora o kojima se ovde malo zna,
pa čak i povodom jedne knjige o dečjim bajkama.
I uvek je to isti analitički, tragalački rukopis, zavi-
rivanje u epohu koja je nadahnula ovu raznolikost.

Ipak, čini mi se da je najzujbudljiviji “Kafka u bioskopu“, u kojem pisac osvetljava strasnu okrenutost novom vizuelnom nartivnom mediju jednog od njegovih duhovnih uzora i učitelja, tragičnog pisca jevrejskog porekla iz Praga, Franca Kafke (1883-1924). Zebald ne skriva da je mnogo naučio iz dela Stendala, Henrija Džejmsa, Džozefa Konrada, ali u Kafkinim delima (namenjenih, po piščevoj želji, spaljivanju i sreća je da njegov prijatelj Maks Brod nije ispunio obećanje) on vidi nagoveštaje mračnih procesa koji će poniziti i izbrisati ljudsku individualnost.

Zebald prati Kafkinu opsesivnu vezanost za film kao i svoju ličnu fascinaciju. Priseća se da je u leto 1976. gledao film Vima Vendersa “Kraljevi putovanja” u kojem junak putuje zapadnim zemljama i posećuje bioskopske dvorane. Nosilac glavne uloge, nemački glumac Hans Cišler je godinama potom istraživao Kafkine naznake o filmovima koje je gledao od najmlađih dana, i potom načinio zanimljivu dokumentarnu knjigu “Kafka ide u bioskop” (srpsko izdanje objavio je Filmski centar Srbije). Tragom ove knjige Zebald u Kafkinim “Dnevniciima” nalazi niz piščevih svedočenja o filmovima koji su hranili njegov doživljaj sveta.

Obuzet depresijom i frustracijom prema okolini i porodici (sukob sa ocem, traumatični odnosi sa verenicom Felicijom, ka kojoj nekad satima putuje, a onda nađe izgovor da se ne susretnu), Kafka u jednom trenutku otkriva kako je plakao gledajući film. Zebald pokušava da nasluti koje je naslove pisac gledao, ali to ne otkriva ništa bitno, to su uglavnom bile sentimentalne, patetične ljubavne priče, sve su to bili nemi filmovi, koje mi danas vidimo drugačije nego Kafkini savremenici.

Šta vezuje Kafkinu imaginaciju koju nalazimo u njegovim klaustrofobičnim i zagonetnim knjigama “Proces”, “Zamak”, “Preobražaj”, sa onim delima koje je sa uzbuđenjem posmatrao okružen sličnima sebi? Zebald nudi nagoveštaj ovog prepoznavanja: “Rani filmovi su i inače sablasni, ne samo što su govorili o podeljenoj ličnosti, dvojnicima i prikazama, esktrasenzornoj percepciji i drugim parapsihološkim fenomenima, već i zbog načina na koji koji su se, iz tehničkih razloga pre svega, kroz još potpuno nepomičan okvir slike, glumci pojavljivali i nestajali, kao duhovi kroz zid“.

Ako ostavimo po strani da je Zebald ovde ponudio jednu od najupečatljivijih definicija privlačnosti nemog filma (nije slučajno velika teoretičarka filma Lote Ajzner, prva supruga Bertolta Brehta, svoju kapitalnu knjigu nasloвила “Sablasni

ekran“), Zebald nudi ključ za razumevanje onoga što je veliki pisac naslutio, potvrđujući sopstvenu apokaliptičnu viziju sveta.

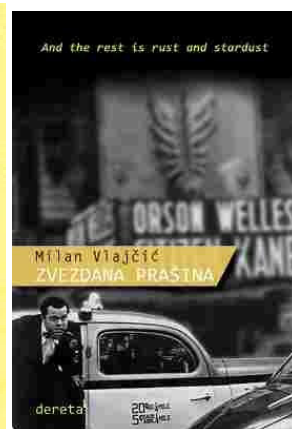
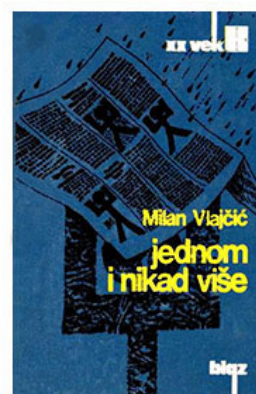
U završnici eseja Zebald vodi mrtvog Kafku na projekciju dokumentarnog filma Lene Rifenštal “Trijumf volje” (1935), a Kafkin izraz lica je baš onaj koji nalazimo na nekoliko sačuvanih piščevih fotografija – “kao pogled s one strane groba“!

Kao i Kafki, Zebaldu se dogodilo da značajne knjige budu objavljene posle piščeve smrti. Ima tu neke utehe, jer se time pokazuje da su oni svedoci budućnosti, hteli to da priznamo ili ne.

TV nova.rs/kultura

Milan Vlačić

Milan Vlačić: "Ko proda dušu, povratka mu nema"

"Postoji jedno zlatno pravilo koje je toliko jednostavno da ga tek povremeno glasno izgovorim, a naučio sam ga od mudrih ljudi: „Ne možeš da pišeš sve što misliš, ali moraš da pišeš ono što misliš“. Dakle, ako neko hoće da te gurne u novinarsku, moralnu ili privatnu kloaku, ćuti i izmakni se. Ja sam imao takvih trenutaka i godina", kaže Milan Vlačić, novinar, esejista, književni i filmski kritičar.

Solženjicin o “jevrejskom pitanju”

Opširna, dvotomna knjiga «Jevreji i Rusi - dva veka zajedno» ruskog pisca Aleksandra Solženjicina pisana je, po tvrđenju samog autora, sa namerom da nepristrasno i objektivno prikaže svu složenost i višeznačenost jevrejsko-ruskih odnosa. Solženjicin je poznat kao čovek ogromne energije. Dokumentacija koju je svojevremeno prikupio i objavio o «arhipelagu Gulag» razotkrila je naličje jednog totalitarnog sistema i njegove zločine. Za svoje istorijske romane Solženjicin je takođe prikupljao obimnu građu. Tako je dolazio i do dokumenata o isprepletenom, međuzavisnom odnosu između Rusa i Jevreja koji je u nekim važnim periodima ruske istorije davao određen pravac i usmerenje toj istoriji. Tu građu prikupio je, sredio i objavio u knjizi iz dva dela - «Jevreji i Rusi pre revolucije» i «Jevreji i Rusi za vreme sovjetskog perioda». Već u uvodnoj napomeni u poglavlju naslovljenom «Pristup temi» autor upozorava da su te izukrštane veze često predstavljale «hodanje po oštrici noža». Piše Solženjicin: «Osećanje koje me vodi kroz knjigu o 200 godina zajedničkog života ruskog i jevrejskog naroda - to je traženje svih tačaka razumevanja i svih mogućih puteva u budućnost, očišćenih od gorčine prošlosti». Ovakvoj nameri teško da može biti zamerki.

U ovoj opširnoj istoriji čitalac se susreće sa velikim brojem dokumenata, izjava, zapisa savremenika, opisa događaja, svedočanstava, naknadnih tumačenja, komentara. Svaka od blizu hiljadu strana krcata je imenima, datumima, zbivanjima. U tom smislu poduhvat koji je preduzeo Solženjicin izaziva poštovanje. Ali krajnji rezultat blago rečeno jeste problematičan. Nesporazumi u jevrejsko-ruskim odnosima prevazilaze i nadilaze okvire Solženjicinove rasprave i dotiču složena pitanja antisemitizma, odnosa Jevreja i sredina u kojima žive, jevrejskog identiteta i mnoga druga. Sa namerom ili bez nje, pre bi se reklo sa namerom, Solženjicin Jevreje u ruskoj istoriji prikazuje na jednostran način, iz ugla ruskog nacionaliste.

Čitava priča prema Solženjicinu (koji citira N. M. Karamzina) počinje kada je Jevrejin Sharia došao iz Kijeva u Novgorod godine 1470, «obrlatio dva sveštenika Dionisija i Aleksija... da je

Mojsijeva vera jedina Božja, da je priča o Spasi-telju izmišljena, da se Hristos još nije rodio, da se ne treba klanjati ikonama i slično. Zapatila se židovstvujuća jeres». Sharija je «sablaznio Ruse jevrejskom Kabalom, naukom koja pleni neuke i radoznale, a slavnom u XV veku, kada su mnogi najobrazovaniji ljudi tražili rešenje najvažnije zagonetke ljudskog uma. Kabalistu su se hvalili da poznaju sve tajne ljudske prirode, da mogu da objasne snove, da predvide budućnost, da upravljaju duhovima». Solženjicin u svojoj analizi naseljavanja Jevreja u Rusiju insistira da su prava i pogodnosti koje su imali jevrejski trgovci u poređenju sa hrišćanskim bila veća, ali se postavilo «goruće pitanje» - «ekonomska situacija nije podnosila postojanje velikog broja trgovaca i zanatlija među seljacima». Zato je carica Katarina 1794. odlučila da Jevreje, za njihovo i opšte dobro, iseli u gradove, ali i da jevrejsko stanovništvo oporezuje duplo većim porezima od onih koje su plaćali hrišćani. Nije, od početka, dakle, bila diskriminacija, nego «opšte dobro», koje je zapravo bilo dobro samo za jednu stranu. Stvari se posle Katarinine smrti odvijaju otprilike ovako: došlo je do velike gladi u Belorusiji. Senator Deržavin određen je «da ode tamo, ispita razloge gladi i da je otkloni». Ustanovio je da Jevreji, glavni proizvođači alkohola, «iz koristoljublja od seljaka iznajmljuju žito pijankama, ponovo ga pretvaraju u alkohol i tako izazivaju glad». Vredni Deržavin je na licu mesta prikupio podatke od «dobronamernih stanovnika», podatke «koji su se odnosili na način života Židova, njihove zanate, obmane i sva lukavstva i podvale...kojima izgledaju glupe i siromašne seljake». Saznajemo da su Jevreji u svakom naselju držali po jednu ili više krčmi i da su na taj način od seljačke sirotinje izvlačili «ne samo hleb nasušni, nego i zemlju posejanu, oruđe kojim zemlju obrađuju, imanje, vreme, zdravlje i sam život». Pa sad donosi Solženjicin zaključak: «Bez sloja Jevreja krčmara i Jevreja zakupaca po beloruskim naseljima bilo bi nemoguće funkcionisanje toga sistema izrabljivanja, kad bi se izvušla jevrejska karika - sistem bi se raspao».

Zadržali smo se na ovim detaljima, a knjiga ih je prepuna, kako bismo pokazali osnovno polazište i stajalište pisca ove istorije. Ono bi se u kratkom moglo svesti na sledeće: Jevreji su se od početka zajedničkog života sa Rusima pokazali kao izrazito parazitski sloj i u svomu izrabljivačkom parazitizmu su ispoljavali visoku sposobnost i inteligenciju (svojevremenu tome narodu), a siromašni,

sirotinjski iskorišćavani i inače obespravljeni ruski seljaci, zbog neobrazovanosti i primitivnog načina života, lako su postajali žrtve. Dakle, na jednoj strani zelenaška snalažljivost (snalažljivost krvopije), a na drugoj glupost i lakovernost neupućenog i naivnog. I u tome je, po Složenjicinu «objektivnost», krivica je podijeljena na dva dela. A čija je veća, ko je u tome onaj koji ima svaku korist, prepušta se čitaocu da presudi.

Zato «zone naseljavanja», neka vrsta proširenih geta, uvedene dekretom, imaju svoje opravdanje. Trebalo je većinu Jevreja «razrediti», usmeriti na zemljoradnju, što je moralo da bude od koristi i za Jevreje, a nikako pritisak. Jevreji su, međutim, imali «nameru da tajno loše obrađuju zemlju kako bi pokazali da su nesposobni», zapravo želeli su da se vrte prodaji pića i trovanju seljaka. «Nerodna godina se Jevrejima događala češće nego drugim seljacima zato što su sejali na beznačajnim površinama, a i to haotično i nepravovremeno», a uticala je i jevrejska «sklonost ka lakim poslovima, koja se prenosila s kolena na koleno, nebrižnost i nebriga o stoci». Pored toga, Solženjicin navodi izveštaje (ruske) kako su «bacali plug i žrtvovali imanje» samo sa jednom jedinom namerom «kako bi ponovo postali gospoda i bavili se svojim omiljenim zanimanjima» (prodajom i proizvodnom alkohola). To je narod «nemirnog karaktera», sklon svađi i izbegavanju plaćanja obaveza.

Istovremeno, konstatuju hroničari, a prenosi Solženjicin, primetno je «odsustvo svakog korisnog rada među Jevrejima», «besposličjenje», što se pripisuje njihovim «ukorenjenim navikama». Sa svih strana stižu žalbe lokalnog stanovništva kako žive «na račun drugih». Evropa nije obavještena o pravoj prirodi «jevrejskog pitanja» pa je to razlog da od početka XIX veka stižu stalni protesti zbog diskriminacije Jevreja u Rusiji. Jevreji, između ostalog, izbegavaju odsluženje vojnog roka, iako je zbog slabog odziva za njih vojni rok sa dvadeset pet godina skraćen na deset godina! Izbegavaju jedinu priliku da se kroz vojnu obavezu prevaspitaju, «energično i ubrzano» i nauče proizvodnom radu.

Ovakva i slična argumentacija čini osnovu razmišljanja o jevrejsko - ruskim odnosima kroz istoriju. Iz ovoga proizilazi logičan zaključak da bi bilo «lakomisleno davati Jevrejima punu ravnopravnost pre nego što bude podignut obrazovni i kulturni nivo ruskog stanovništva, čija neprosvećena masa neće moći da opstane pred ekonomskom ekspanzijom jevrejske upornosti». Doista,

neobičan razlog za održavanje neravnopravnosti. Konstatuje se još jedna odlika jevrejskog mentaliteta koja se nadovezuje na onu o parazitizmu: dinamična osobina njihovog trihiljagodišnjeg života jeste da se ubacuju u druge narode, preuzimaju njihovu ekonomiju, a onda im zauzimaju i «prostor u kulturi». Sve ovo objašnjava i «ozlojeđenost seljaka» koja je «rezultirala razaranjem nekoliko jevrejskih naselja». Kao i u širokim masama, tako je i ruska literatura «stvarala u izvesnoj meri» predstavu da «jevrejstvo nije narod, već parazitska klasa».

Pogromi

Pogledajmo kako Solženjicin piše o pogromima nad jevrejskim stanovništvom, o onim zbivanjima koja su sredinom devetnaestog i početkom dvadesetog veka izazivali brojne proteste u Evropi i Americi, a koji jevrejski istoričari opisuju kao najteži period u istoriji Jevreja u Rusiji.

«Ustalila se reč proganjanje Jevreja u Rusiji. međutim - to nije prava reč. To nije bilo proganjanje, bilo je niz teškoća, ograničenja - da, teških, bolnih, čak odvratnih», piše Solženjicin. I samo što ne dodaje, ali to proizilazi iz dalje analize, «neophodnih».

Solženjicin ograničavajuće mere prema Jevrejima tumači ne kao rasnu diskriminaciju, nego kao strah od «jačanja kapitalističkih elemenata koji bi mogli da eksploatišu seljake, i uopšte radni narod». Jedan vek kasnije, napomenimo, to je strah od «revolucionarnih antikapitalističkih elemenata» opet, oličenih u Jevrejima. Najveću mržnju, prema Jevrejima u hrišćanskim zemljama, dodaje i ponavlja pisac, izazivala je trgovina alkoholom «najvažnije zanimanje Jevreja...ona je hranila ne jedan pogrom i ostavila dugačak i dubok ožiljak u svesti ukrajinskog i beloruskog stanovništva, kao i u sećanju jevrejskog». Kako jednostavno i kako razumljivo objašnjenje koje zamenjuje uloge ubica i žrtava. Kriv je onaj ko truje narod alkoholom, a žrtva je otrovani. Da li se onda sa stanovišta neke više pravde pogromi uopšte mogu osuđivati? I ne samo to, jevrejska pohlepa za zaradom bila je tako velika, da je konkurencija stalno rasla, a to je stvaralo još jedno zlo - denucijanciju, «to jest, Jevreji su jedan drugoga potkazivali za nezakonito ponašanje».

Jevreji koji su uspeli da ostvare pravo vlasništva nad zemljom ponašali su se prema sezonskim radnicima krajnje surovo, nikada ih «nisu hranili mesom, ni slaninom, i čak jedva da su dodavali

malo ulja, već samo povrćem i prekrupom - to je bilo vreme letnje žetve, kada se naporno radi od jutra do sutra - pa su im se 'jednog leta ti sezanci razboleli od kokošje slepila'». A na sličnoj ruskoj ekonomiji, ekonomiji Solženjicinovog oca «letnji radnici hranjeni su mesom tri puta dnevno». Detalj koji treba da pomogne u razumevanju razloga za pogrome. Većina izvora, piše Solženjicin, opisuje surovo i nezakonito ponašanje Jevreja prekupaca koji su istiskivali ruske trgovce.

Zahvaljujući nedisciplini jevrejskog stanovništva «zone naseljavanja» izgubile su svaki smisao. Propao je njihov ekonomski i politički cilj, a Jevreji su zauzimali «solidne položaje u najvažnijim oblastima narodnog života, od ekonomije i finansija, do intelektualne oblasti». Ali nikako nije došlo do asimilacije, nego, naprotiv počelo je da se razvija «palestinofilstvo».

Na primeru Kišinjevskog pogroma Solženjicin želi da dokaže preterivanja i netačnosti, pa i namerno širenje neistina koje su se na Zapadu, a i u opisima jevrejskih svedoka i istoričara tim povodom iznosili.

U Kišinjevu je živelo 50.000 Jevreja, isto toliko Moldavaca, kao i 8.000 Rusa, a «pogromaši» su uglavnom, veli Solženjicin, bili Moldavci. Sve je počelo «neraspoloženjem hrišćanskog stanovništva prema Jevrejima» U narodu su se proširili glasovi o nekoliko ritualnih ubistava hrišćanskih dečaka. Na poslednji dan jevrejske Pashe i prvi dan pravoslavnog Uskrsa izbili su neredi, «dokon narod», među kojima mnogo mladih, «počeli su da bacaju kamenje u prozore obližnjih jevrejskih kuća». Uzvraćeno im je kamenicama. Srušene su dve jevrejske prodavnice i «nekoliko tezgi». «Uveče su se nemiri stišali, nikavog nasilja nad Jevrejima toga dana nije bilo». Uhapšeno je šezdeset ljudi.

Sledećeg jutra «hrišćansko stanovništvo...jako uznemireno» počelo je da se skuplja na više mesta i sukobljava sa Jevrejima. A na pijaci se takođe od ranog jutra «sakupilo više od sto Jevreja, naoružanih, da bi se branili, palicama, motkama, a neki čak i oružjem iz koga su povremeno pucali. Hrišćani nisu imali vatreno oružje». «Glasine o nasilju koje su Jevreji činili nad hrišćanima počele su brzo da se šire po gradu, išle od usta do usta, i preuveličane, veoma su razdraživale hrišćansko stanovništvo», pa su grupe «fizičkih radnika, a ispred njih dečaci», bacali kamenje u prozore jevrejskih kuća i vikali», a zatim je počelo rušenje kuća i uništavanje jevrejske imovine. Da ne

spominjemo detalje, ali ovo je opis pogroma kakav dobijamo iz dokumenata koje Solženjicin citira. I u slučaju Kišinjeva, kao i u mnogim drugim slučajevima pogroma, krivica je raspodeljena, bar na jednake delove, «sukob je bio obostran: i hrišćani i Jevreji napadali su jedni druge», ali «Rusija, u javnosti, na razmeđi vekova - bila je neiskusna, nesposobna da se javno odbrani; još nije znala načine za to». Tako će «za ceo XX vek, a možda i za XXI ... ostati mrlja na imenu Rusije». Uzrok pogroma u Gomelju navodno je nadmeno držanje Jevreja, njihovo direktno izazivanje i vređanje hrišćana, a u Žitomiru «to nije bio pogrom već rat s vojskom kontrarevolucije». Prosto rečeno, a tu se Solženjicin poziva prvenstveno na policijske izveštaje, u najvećem broju slučajeva Jevreji su sami izazivali sopstvene pogrome.

Potreba za revizijom istorije jedna je od pokretačkih ideja Aleksandra Solženjicina.

U susret Revoluciji

Treća značajna oblast Solženjicinovog istraživanja jeste podrivačko delovanje revolucionarnih pokreta koji su konačno doveli do boljševičke vladavine. Solženjicinovi politički pogledi poznati su od ranije: sve njegove simpatije su na strani carske Rusije, a ono što zamera toj Rusiji jeste nesposobnost da se odbrani od otpadnika, popustljivost, pa čak i blagost prema onima koji su udarali u same temelje Imperije.

Revolucionarne organizacije, ne samo nejevrejske, po Solženjicinu i dokumentima koje navodi, finansirane su iz inostranstva, i tada je u prvi plan stupio «tada najveći bankar» Jakov Šif - «jedan od najvećih Jevreja, koji je mogao da ostvari svoje duhovne težnje zahvaljujući svom izuzetnom položaju u ekonomskom svetu». Drugim rečima, Šif je aktivno podržavao teror u Rusiji. Jevreji, posebno mladi, u revolucionarnim zbivanjima početkom XX veka, pravili su «revolucionarnu zbrku». Drsko su se podsmevali onome što je «prostom narodu sveto». Ponavljaju se konstatacije iz literature o pogromima. Oni koji su optuživani za nasilje nisu imali vatreno oružje, a jevrejski mladići su ga imali. U revolucionarnom vrenju 1905. u Odesi, kada je ratno stanje ukinuto, održavani su mitinzi na kojima su Jevreji bili «glavni govornici koji su pozivali slušaoce na otvoreni ustanak i oružanu borbu». Kada je vojska pokušala da zauzme grad, kako bi smirila situaciju, «iza barikada gde su se razmestile grupe demonstrata, najvećim delom Jevreja sa ženom i decom,

počeli su da pucaju na vojsku». Vojska je odgovorila na vatru i to je razlog velikog broja mrtvih. Razlog jevrejske pobune i nezadovoljstva nije bila potreba za ravnopravnošću, jer su je, veli Solženjicin imali, nego želja da zavladaju Rusijom. «Omladina, a posebno jevrejska...počela je da ukazuje Rusima...: 'sada ćemo mi upravljati vama'...'mi smo vam dali boga, daćemo vam i cara'». Za razliku od organizovanosti jevrejske omladine i jevrejskih masa, ruski radnici okupljali su se spontano, izazvani ponašanjem Jevreja, «njihovim drskim i bezobraznim ponašanjem i uvredom nacionalnog osećanja ruskog stanovništva». Tako da je nasilje nad Jevrejima, koje je usledilo, došlo kao posledica «isključivo zato što su predstavnici upravo te narodnosti preovladali u revolucionarnom pokretu». Kao i u slučaju pogroma, tako i priče o antisemitizmu u Rusiji bile su, najčešće, posledica «lažnih verzija» koje su se «lepile i lepile, a posebno na udaljenom Zapadu, odakle se Rusija videla uvek u crnom oblaku, a propaganda protiv nje zvučala je uverljivo». Solženjicin citira kadetskog lidera F. Rodičeva, sa čijim se tumačenjem očigledno slaže: «Antisemitizam - to je patriotizam zbunjenih ljudi», a Solženjicin dodaje: «u mestima gde žive Jevreji».

Ako za pogrome zbog svoje neaktivnosti delom odgovara i ruska birokratizovana administracija i poniženo i eksploatisano (od strane Jevreja) rusko i ukrajinsko stanovništvo, mora se dodati i jedna «suštinska popravka»: da i jevrejska omladina toga vremena «debelo deli tu odgovornost». Ispadi mase koja je nosila crkvene barjake nisu mogli da se spreče ni zaustave, jer su bili upereni protiv onih stremljenja koja su rušila same temelje pravoslavne i carske Rusije. Veliki deo toga rušiteljskog zla dolazio je iz «jevrejskih anarhističkih organizacija». Tako se i sa govornice državne dume moglo čuti da «zapadna polovina Rusije, od Besarabije do Varšave, kipti od mržnje prema Jevrejima koje smatraju vinovnicima svih nevolja». Ruski Jevreji, koji su se u većini priključili revoluciji, radili su na rasturanju Rusije, njenih gradova, institucija i ekonomije. Solženjicin se pita koja je uloga tog «malog, ali energičnog naroda» u svetskoj, ali i u ruskoj istoriji. Ona ostaje «istorijska zagonetka za sve nas... I za Jevreje takođe...Ta čudna misija ne donosi im sreću».

Solženjicin spominje još jedan važan element jevrejskog delovanja na javno mnjenje - potpunu dominaciju u štampi. Ruski nacionalistički krugovi su objavljivali spiskove jevrejskih izveštača

«kako bi ih razobličili». Svuda su se uvukli, i u vladinu, i u opozicionu štampu. Prisutnost i delatnost jevrejskih izdavača i publicista nije se ograničavala samo na «prestonične i visoko intelektualne novine», već i na one «prostonarodne» sa velikim tiražima. Ta «bezobzirno neumerena» štampa iz revolucionarne 1905. shvatana je kao «jevrejska» ili «polujevrejska». Izmakla je iz ruku Rusa, piše Solženjicin, «...društvo se gubilo u masi laži u kojoj nije moglo da se snađe». Pa i kasnije, «rušilaštvo koje je proisteklo od te štampe - zaista je bilo jedna od najslabijih, najranjivijih mesta Rusije 1914. i 1917. godine». Ova konstatacija je Solženjicinova, a ne citat nekog od savremenika, ali se oslanja na dominantna uverenja sa početka dvadesetog veka, kako su Jevreji iskazali «pohlepnu želju da sve uzmu u svoje ruke», kako su «zavladali političkom Rusijom...Mozak nacije našao se u jevrejskim rukama...Jevreji su zavladali dušom ruskog naroda».

Sa početkom Prvog svetskog rata pojavile su se nove optužbe protiv jevrejskog stanovništva, posebno onog naseljenog u pograničnim oblastima. Uz optužbu lokalnih stanovnika da su Jevreji špijuni i izdajice, «počelo je naglašeno da se govori da su jevrejski vojnici kukavice i dezerteri». Solženjicin zaključuje: «Bilo bi nerealno zaključiti da su sve te optužbe samo izmišljotine». Dok su Rusi ratovali, Jevreji su u pozadini pohađali univerzitete, učili, pa se sa «sumnjom i gorčinom» postavilo pitanje: «znači, naša stvar nije opšta - posao jednih je da ratuju, a drugih da uče?»

Čitava druga knjiga posvećena je odnosu Jevreja i Rusa u vreme sovjetskog perioda. No, to je samo dalja razrada osnovnih teza postavljenih u prvoj knjizi. Kada su Jevrejima skinuta ograničenja «zone naseljavanja», ograničenja u trgovini i školovanju, oni su preuzeli dominantnu poziciju u politici, ekonomiji i kulturi, odbijajući da se asimiluju. Nastupajuća revolucija razgoltila je «đubre, zavist i mržnju». To se dogodilo sa ruskim narodom, a posebno sa Jevrejima «koji su se masovno uzdigli i upadali u oči tamo gde ih ranije nije bilo», izazivajući tako novi «talas narodne ljutnje». Jevreji se okrivljuju za razne oblike nasilja, za raspad armije, za pljačke na ratištima i za prikrivanje robe. Solženjicin citira jednog autora koji u tome vidi jevrejsku samoubilačku prirodu. Solženjicin, istina, čini izvestan otklon - Jevreji koji su uzeli učešće u oktobarskom prevratu i boljševičkoj vlasti «nisi bili Jevreji po duhu. To su bili otpadnici». Ali odgovornost i za

te otpadnike mora preuzeti čitav jevrejski narod. Jevreji su se u većini pokazali «bezuslovno verni izvršioци» nove izmećarske vlasti. «Organizovanost boljševizma bila je stvorena delimično aktivnošću jevrejskih komesara». Solženjicin posebno naglašava «učestvovanje Jevreja u uništavanju pravoslavnog sveštenstva», u «besnoj hajci protiv pravoslavija...u progonu sveštenika, u ismevanju Hrista preko štampe». Progon hrišćanstva u SSSR «prevazišao je svirepošću i razmerama sve prethodne koje je istorija zabeležila... Razume se, on se ne može u celini pripisati Jevrejima...» Ali «jevrejski udeo u ruskom boljševizmu je - avaj - neizmerno i nesrazmerno veliki». Solženjicin to ovako tumači: «Razumni deo jevrejskog naroda izgubio je kontrolu nad razbojničkim». I citira one koji smatraju da boljševizam nije nespojiv sa judaizmom. Slični su ili isti ideali mesijanstva, socijalne pravde, internacionalizma. «Treba shvatiti psihologiju ruskog čoveka koji se iznenada našao u situaciji da trpi vlast svih tih poganih gadova, uobraženih i grubih, samouverenih i bezožnih». Solženjicin je uveren da bi Jevreji trebalo da «razmišljaju o jevrejima boljševicima više nego Rusi. Jevreje bi taj odsećak istorije morao jako da peče, sve do današnjih dana.»

Ovo su samo neki citati, analiza samo nekih delova ove dvotomne istorije. Ako se može izvesti glavni zaključak, a sigurno je da može, za to postoji obilje materijala i jasno izraženih stavova autora, nesumnjivo je da su po Solženjicinu i izvorima koje navodi, Jevreji jedan od glavnih remetilačkih i destabilizacionih elemenata u ruskoj istoriji. Solženjicin u jevrejskom karakteru uočava one bitne crte koje su već poznate iz tradicionalnog antisemitizma: Jevreji izbegavaju ozbiljne poslove, naklonjeni su zelenaštvu, parazitizmu, trgovini alkoholom, pravi su trovači ruskih masa, beskrupulozni u svakom pogledu, pohlepni, licemerni...Jevreji pružaju otpor asimilizaciji, ali se istovremeno trude da na svaki način nametnu svoju religiju, svoju kulturu. Veoma su podložni nepotizmu, međusobno veoma solidarni, preuveličavaju svoje nevolje, a kada ih imaju gotovo uvek su za njih sami krivi. Nalaze se u svim pokretima koji udaraju u temelje organizovanog društva. Gresi jednog Jevrejina su gresi čitavog naroda.

Solženjicin uočava i neke «dobre» jevrejske osobine: istrajnost, upornost, žeđ za usavršavanjem i znanjem. No ove osobine koje bi se mogle okarakterisati kao pozitivne u određenim, kon-

kretnim okolnostima doprinose da još jače dođu do izražaja negativne crte jevrejskog karaktera.

Postoje stranice koje dokazuju da Solženjicin, kada priđe problemu jevrejsko - ruskih odnosa, bez predrasuda, bez opterećenja, sa istorijskom i kulturnom perspektivom sagledavanja, ume da postavi pitanja koja zaista jesu suštinska i od kojih se mora poći u svakom razmatranju ovako kompleksnih odnosa. Takvo je, primera radi, uvodno poglavlje za drugu knjigu pod naslovom «Razjašnjenje», gde se bavi dilemom «ko je Jevrejin?» , «ko se može smatrati Jevrejinom?», poglavlje, nevelikog obima, ali sadržajno i neopterećeno predrasudama. No, to je malo, veoma malo u odnosu na dvotomnu knjigu koja više doprinosi učvršćivanju postojećih stereotipa i predrasuda, nego što nepristrasno sagledava uzroke i posledice složenih jevrejsko-ruskih odnosa. Potpuno svestrano tumačenje ovih odnosa zahteva i poznavanje istorijskih, ekonomskih i kulturnih posebnosti unutar dosta šarolike jevrejske zajednice, o čemu očividno Solženjicin nije dovoljno obavešten.

Pokazuje se konačno, po ko zna koji put, još jedna neosporna činjenica: razlike između tradicionalnog i savremenog, «novog» antisemitizma gotovo da ne postoje, a ostvarivanje objektivnog pristupa jednako zavisi od odabira dokumenata, zapisa, svedočanstava, koliko i od njihovog tumačenja, ličnih uverenja, ali i predubeđenja priređivača takvih materijala.

Iz knjige *Jesmo li čudovišta, Službeni glasnik*, 2019.

PAIDEIA, Beograd, 2003.

Herman Vouk

OVO JE MOJ BOG

Jevrejski način života (3)

Drugi deo

VERA

Treće poglavlje

NE MOŽEMO SVE NAUČITI

Vavilonski Talmud je nešto što bi bilo najbliže enciklopediji judaizma. To je tekst sadržan u dvadeset ogromnih knjiga, koji se bavi skoro svim ljudskim aktivnostima. Zakonske odredbe uzete iz Talmuda, kao što su Majmonidesova *Mišna Tora* i *Šulhan Aruh* Josefa Karo-a, takođe čine mnoge velike knjige. Savladati sve to je posao koji zahteva ceo život odabranih specijalista. Naravno da se možemo nadati da ćemo se ovom temom baviti do te širine i visine.

Ipak, možemo se prihvatiti razumno ograničenog posla. Kada je država pala, a Hram bio uništen, mnogi delovi zakona više nisu mogli da se primenjuju, uključujući tu i krivični zakon, poljoprivredni ili onaj koji se odnosio na sveštenike. To ne znači i da su Jevreji prestali da proučavaju te odeljke zakona. U bilo kojoj od *ješiva* u SAD ili u Izraelu još uvek možete da čujete rasprave o pravilima proglašenja Novog meseca, ili o četiri klase štete po talmudskom zakonu. Duh i osećaj judaizma toliko su isprepletani kroz ceo Talmud, da ozbiljni studenti koji proučavaju judaizam nastoje da ih sve nauče. Međutim, većina se laika retko i malo susreće sa ovim teoretskim delom vere. Ovde možemo da učimo o stvarima koje se tiču svakodnevnih aktivnosti.

Tradicija kaže da u judaizmu postoji šest stotina i trinaest zapovesti. Ova divljenja vredna brojka retko da je kome poznata. Još manje se zna da je većina tih zapovesti vezana za neaktivne zakone koji se tiču poljoprivrede, Hrama i krivice. Temeljni pobožni tragač će možda pronaći stotinak propisa koji se dodiruju sa današnjim životom. Jevrejin koji se drži par desetaka ovih propisa verovatno će biti označen kao „ortodoks“. Skoro ništa: dvadeset i četiri umesto zastrašujućih šest stotina i trinaest. Ovo je činjenica za koju držim da je potrebna čoveku koji želi da dođe do zrele procene judaizma.

Ne govorim, i neka me niko ne optuži da govorim, da držanjem za nekoliko formalnih praksi čovek dolazi do punog shvatanja Mojsijevih zakona, dok se preostalo vreme bavi svojim užurbanim modernim životom i ne sekira se ni oko čega. Ono što hoću da kažem je da prihvatanje judaizma u životu ne zahteva, kao svoju cenu, potpuno povlačenje iz postojećeg načina života, razmišljanja i aktivnosti; niti to podrazumeva tako složen način života koji potpuno parališe; niti je to samoizolacija iz zajedničke ljudske sudbine. To su sve pogrešne savremene ideje.

Gaon iz Vilne i njegove mane

Postoji priča o *Magidu* iz Dubna, čuvenom propovedniku iz istočnoevropskih geta. Jednom ga je moćni učenjak, koji se zvao Gaon iz Vilne, pozvao da bi od njega čuo koje su mu mane. Magid je prvo odbio. Pošto je Gaon i dalje insistirao, Magid mu je rekao nešto slično ovome: „Dobro. Ti si najpobožniji čovek svog doba. Ti učiš i noću i danju, izdvojio si se od sveta, okružio se gomilama knjiga, licima posvećenih učenjaka. Dostigao si visoku svetost. Kako si to postigao? Siđi, Gaone, do pijace, zajedno sa ostalim Jevrejima. Radi sa njima, izdrži napore koje oni izdržavaju, odupri se izazovima kojima se oni odupiru. Pomešaj se sa svetom, saslušaj sumnje i svetogrđa koje oni slušaju, primi udarce koje oni dobijaju. Podvrgni se običnim teškoćama kroz koje obični Jevreji prolaze. Da vidimo da li ćeš i onda ostati Gaon iz Vilne!“

Kažu da se na te reči Gaon zaplakao.

Jasna namera našeg Zakona je da omogući čoveku da živi u svetu, a da istovremeno svoju veru drži u svojim svakodnevnim mislima. Lama i kaluđer se povlače iz društva da bi svoju versku viziju održali netaknutom. Naša vera nas uči da ostanemo u svetu, ali da svoje vreme obeležimo pečatima posvećenosti. Rezultat toga je, na neki način, mukotrpan život. Nikada ne može biti moderan. Sekularne stvari kojima se čovek bavi stalno se proveravaju kroz Zakon, kroz svetlost koja pada sa strane. Vetrovi doktrina duvaju i menjaju pravac, mode dolaze i odlaze, a čovek sve to posmatra uz postojanu ironiju, čak i kada ga događaji odnesu. Međutim, s druge strane, čovekove verske ideje suočene su sa svakodnevnim izazovima materijalnog sveta i zdravog razuma. Da bi preživele, one moraju da imaju supstancu.

Srž judaizma

Na stolu imam pismo od jednog svog prijatelja, agnostika. To je pismo deo naše prepiske i ima mu više godina. Pita on: „Šta je *suština* 'biti Jevrejin': biti različit po svakodnevnim navikama ili slediti moralni životni put koji se zasniva na ponašanju prema drugim ljudima? Podrazumevati da se, u nekoj značajnoj meri, strašni problemi društvene egzistencije na pretrpanoj planeti rešavaju time što odbijamo da jedemo jastoga, meni izgleda nepopravljivo sitničavo.“

Možda se sa ovim ne bi složio pobožni čitalac, ali meni izgleda kao zaista izvrsno postavljen problem. Mislim da sam jednom na sličan način poentirao, mada mnogo sirovije, u vezi službovanja u mornarici. Nekoliko nedelja sam bio na pomorskoj akademiji kada sam bio muštran zbog neispravnog korišćenja reči. Dok je oficir-tiranin odlazio, promumlao sam u pravcu svog cimera: „Kako će pobedi nad Japancima pomoći to što ću stepenice nazvati merdevinama?“

Kasnije sam naučio kako. Nije da sad imam utisak da sam time približio ceremoniju potpisivanja predaje Japana u tokijskom zalivu, recimo sa petog na drugi septembar, ali sam prilično siguran da sam postao koristan mornarički oficir delimično i zato što sam savladao stručni jezik. I ma koliko sitan doprinos da sam dao, dao sam ga kao mornarički oficir.

Moguće je da sam, pošto je mornarica imala toliki značaj u mom životu, uvek mislio da mesto Jevreja u svetu ljudi na neki način liči na mesto mornara među drugim Amerikancima. Da li su mornari i oficiri manje Amerikanci zato što su u mornarici? Oni imaju posebnu posvećenost i posebnu disciplinu, čudan način odevanja, oštra ograničenja svoje slobode. Imaju, bar u svom umu, kompenzaciju koju donosi slava ili vitalna dužnost koju obavljaju. Jevreji nisu svojom verom odsečeni od sveta, mada su drugačije označeni. Imaju svoju posebnu disciplinu i – bar u svom umu – svoje nagrade.

Sećam se kako su me posmatrali kao pomorskog oficira za vreme rata. A onda, kada je došao mir, i kada sam putovao do luke da bih se kao rezervista priključio plovdbama, ljudi u vozovima i avionima su me gledali kao nesrećnika kome tu nije mesto. Neki su me pitali: „Kako to da ste još uvek unutra?“ Čini mi se da je upravo to pitanje koje agnostici upućuju pobožnim Jevrejima.

Još uvek smo unutra, pretpostavljam zato što verujemo da su Mojsijevi zakoni dati od Boga, a ono što vidimo nam potvrđuje da šablon zakona održava naš mali narod u životu, unutar bura istorije. Delimo nadu svojih očeva da će iz našeg malog naroda, na neki način koji niko od nas ne može da predvidi, jednog dana doći svetlost večnog mira. Ja ne mogu da dovedem Mesiju. Međutim, kroz moje sinove, ako providenje dozvoli, izvešću dvojicu obaveštenih Jevreja koji će tu nadu održavati i posle mene.

Stoga pitanje koje je postavio moj prijatelj samo sebi odgovara. Suština judaizma je ispravno ponašanje prema drugim ljudima. Talmud (izvinite za još jednu priču) priča kako je jednom jedan nejevrejin došao kod Rabi Hilela i od njega tražio da ga podučiti judaizmu, dok je stajao na jednoj nozi. Hilelov kolega, Šamai, navodno je oterao znatiželjnika sa vrata, jer je takvo pitanje smatrao bezobrazlukom. Hilel je prijateljski odgovorio: „Ono što tebi smeta nemoj raditi drugima. To je suština judaizma. Sve ostalo su komentari. A sada nastavi sa učenjem.“ I taj je čovek onda prešao u jevrejsku veru.

Srž nuklearnog reaktora, ili jabuke, ili religije, nije isto što i celina. Mi iz dana u dan donosimo neke suštinske odluke. Život je tako pun tekućih trivijalnosti, i one se ponavljaju mehanički. Judoizam ne dozvoljava da taj deo života tek tako prođe. On plete obavezu, a time i makar formalan značaj, kroz ceo čovekov dan. Savršena je istina da i nejevrejin i Jevrejin ponekad formu smatraju suštinom. Stoga, s jedne strane, postoji neslaganje agnostika sa verom, jer su to „sitničave stvari uz ceremoniju“. S druge strane, postoje ultraortodoksni Jevreji koji ne priznaju državu Izrael zato što svi članovi vlade nisu pobožni. Ali ako o načinu života budu sudili oni koji ga pogrešno tumače, koji način će opstati?

Samoizolacija

Kako da se izolujemo na razuman način? Svet oko nas je mesto na kome živimo. Narod na svetu su naša braća od Boga. Naše Sveto pismo uči da je Bog stvorio sve ljude, ne samo Izrael, po svom liku. Žrtve koje su donosili i Jevreji i nejevreji gorele su na dva oltara u Hramu. „Niste li vi meni kao etiopski sinovi, vi sinovi Izraelovi,“ vikao je prorok Amos u Božije ime, „Ne izvedoh li Izraela iz zemlje egipatske, kao i Filisteje iz Kaftora?“

Sopstvene nam oči govore ono što nam je Mojsije govorio: da nema Tore bili bismo najbezna-

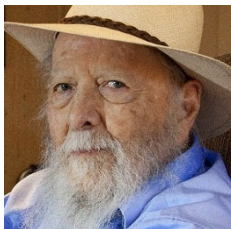
čajnija od svih nacija. Šta drugo možemo da pokažemo naspram mudrosti i genija koje je Bog podario svetu? Da li su među nama postali Sokrat, Aristotel, Šekspir ili Servantes, Njutn ili Galileo, Bah ili Betoven, Mikelandelo ili Rembrant, Dickens ili Tolstoj, Gandi ili Linkoln? Da li ne treba da koristimo avione zato što braća Rajt nisu bili Jevreji, ili da se klonimo električne struje, jer Faradej, Maksvel i Edison nisu bili Jevreji? Zar se to apsurdno, naopako tumačenje judaizma ne ruši u prašinu samo ako ga dodirujemo?

Naše mesto u svetu, ja verujem, zavisi od onoga čime doprinosimo svetu. Naš doprinos je Tora, Mojsijeva vizija ispravnog ponašanja i toga šta je prvo i šta je poslednje. To je naš život, dužina naših dana. Sve dok plamen održavamo živim, čini se meni, zavređujemo pravo da opstajemo kao narod pred Bogom i ljudima.

Kada to razumemo mi se približavamo viziji, kao što su i naši očevi učinili, kroz strukturu simbola i disciplinu. Za novopridošle, ta struktura je lavirint. Međutim, u njega moramo ući. A da bismo došli do srca te stvari, moramo da proučimo pečate koje je judaizam udario na život – komentare, kao što je Hilel rekao, na srž Tore.

Prvi komplet pečata stoji na Vremenu.

Preveo Brane Popović

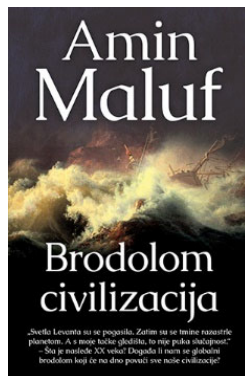

Herman Vouk, 1915–2019, bio je američki pisac najpoznatiji po istorijskom romanu *The Caine Mutiny* (1951), za koji je dobio Pulicerovu nagradu.

Njegova druga glavna dela su *Vetrovi rata i Rat i sećanja*, istorijski romani o Drugom svetskom ratu i non-fiction poput *Ovo je moj Bog*, objašnjenje judaizma iz moderne, ortodoksne perspektive, napisane za jevrejske i nejevrejske čitaoce.

Njegove knjige su prevedene na tridesetak jezika. *The Washington Post* nazvao je Vouka, koji je negovao svoju privatnost, "povučenim dekanom američkih istorijskih romanopisaca". Istoričari, romanopisci, izdavači i kritičari, koji su se okupili u Kongresnoj biblioteci 1995. godine kako bi obeležili Voukov 80. rođendan, nazvali su ga američkim Tolstojem.

Amin Maluf Brodolom civilizacija

„Svetla Levanta su se pogasila. Zatim su se tmine razastrle planetom. S moje tačke gledišta, to nije puka slučajnost.“ Šta je nasleđe XX veka? Događa li nam se globalni brodolom koji će na dno poneti sve naše civilizacije?

Analize Amina Malufa, velikog pisca, humaniste i vizionara, treba pažljivo čitati, jer njegova predviđanja više no jednom pokazala su se tačna, a njegovi strahovi opravdani. Pre dvadeset godina brinuli su ga osnaženi *Ubilački identiteti*; pre deset *Poremećenosti sveta*. Danas je uveren da se bližimo pragu globalnog brodoloma, koji pogađa sve civilizacije.

Amerika je i dalje jedina velesila, ali gubi svaku moralnu verodostojnost. Evropa, koja je svojim narodima i ostatku čovečanstva dala najambiciozniji projekat našeg vremena, upravo se rastače. Arapsko-muslimanski svet zaglibio se u duboku krizu i očajava, što ima pogubne posledice po celu planetu.

Velike države u usponu ili preporodu, poput Kine, Indije i Rusije, izbijaju na svetsku pozornicu u štetnoj atmosferi u kojoj vlada pravilo „svako za sebe“ i zakon jačega. Nova trka u naoružanju čini se neizbežnom. Suočeni smo i sa drugim ozbiljnim pretnjama (klimatološkim, ekološkim, zdravstvenim) koje pritiskaju planetu i kojima bismo se mogli odupreti samo globalnom solidarnošću koja nam upravo nedostaje.

Autor više od pola veka posmatra i obilazi svet. Bio je u Sajgonu pred kraj Vijetnamskog rata, u Teheranu za vreme nastanka Islamske Republike. U ovoj moćnoj knjizi širokog raspona, on deluje istovremeno kao angažovani gledalac i kao mislilac, uplićući priče i razmišljanja, ponekad prepričavajući velike događaje čiji je bio jedan od retkih očevidaca, a potom se izdižući kao istoričar iznad svog sopstvenog iskustva, kako bi nam objasnio uzastopna zastranjivanja koja su dovela čovečanstvo na rub propasti.

Šimon bar Johai
Zohar - Knjiga sjaja,
Berešit
Metaphysica Lifestyle
Prevodilac Jelena Gavrilović

Zohar, ili *Sefer ha 'Zohar* (Knjiga sjaja), bez ikakve sumnje je glavno delo klasične Kabale. Ono nije knjiga u uobičajnom značenju reči, već je pre zbirka traktata različitog obima, čija forma je i pored toga koherentna celina. Zohar predstavlja komentare na *Toru*, u koji su uklopljeni brojni manji traktati, dodati na marginama, ili su sakupljeni u dodatku koji ide uz poglavlja. Jedan broj tih traktata stavljen je u poseban odeljak, koji je nazvan *Zohar Hadaš* (Novi Zohar), a treći odeljak sačinjavaju traktati pod nazivom *Tikunej Zohar* (Priređeni Zohar). Posebna vrednost ovog dela je što ima učenu redakciju poznavaoaca hebrejskog jezika i duboku posvećenost u metafiziku, hermetizam i mistiku kabale kao takve, a *Zohara* posebno.

U ovom broju

Rita Levi Montalčini: *Tvoja budućnost*

Sonja Stojanović: *Rita Levi Montalčini*

Čarls Simić: *Moć razvalina*

Narcisa Potežica: *Obiteljska priča*

Milan Vlajčić: *Kafka ide u bioskop*

Filip David: *Solženjicin o "jevrejskom pitanju"*

Herman Vouk: *Ovo je moj Bog (3)*

***** *Amin Maluf, Brodolom civilizaci***

***** *Šimon bar Johai, Zohar***

Alia Mundi
Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>
<http://aliamundimagazin.wixsite.com/aliamundi>

Ne zaboravite da otvorite
www.makabijada.com

http://balkan-sehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar
www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*
Adresa: Shlomo Hamelech 6/21
4226803 Netanya, Israel
Telefon: +972 9 882 61 14
e-mail: ninic@bezeqint.net

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

*Logo Lameda je rad slikarke
Simonide Perice Uth iz Vašingtona*